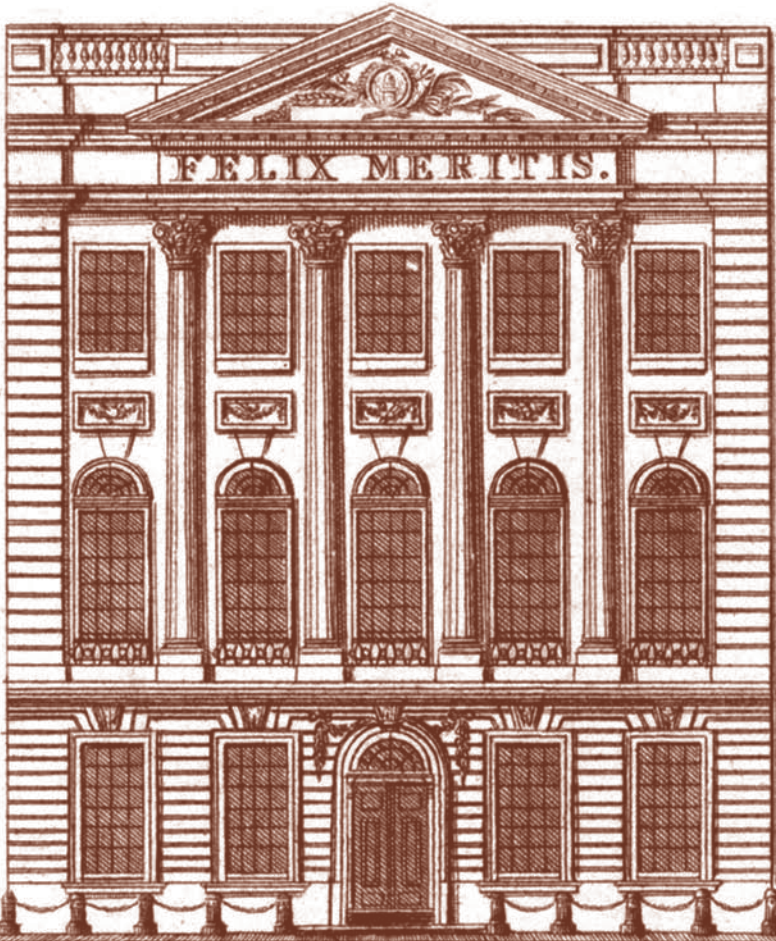

FELIX MERITIS

De Bijeenkomst

2. De politiek, dat zijn wij zelf

David Van Reybrouck, Alicja Gescinska, Teun Gautier, Ruben van Zwieten, Halleh Ghorashi, Hans Boutellier, Farid Tabarki, Marcel Duyvestijn, Joop Hazenberg, Linda Bouwvs, Simone van Saarloos, Sywert van Lienden, Astrid Elburg, Max Meijer, Peter Giesen, Lisa Doeland, Erno Eskens, Markha Valenta, Maarten van der Meer, Matthea Westerduin, Heleen Snijders & Kai Patpilohy, Hugo De Greef, Yvonne Zonderop, Steve Austen, Asceline Groot, Erik Borgman, Joost Janmaat & Thijs Middeldorp

FELIX MERITIS PROGRAMMAKRANT
SEPTEMBER / OKTOBER 2012

DIT IS EEN UITGAVE VAN FELIX MERITIS EN WORDT
FINANCIËEL GESTEUWD DOOR HET VFONDS

“VREDE, VEILIGHEID EN BURGERSCHAP - DE STAAT VAN DE
BURGER: OP ZOEK NAAR ACTIEF BURGERSCHAP”
© LINDA BOUWS

ADRES

FELIX MERITIS
KEIZERSGRACHT 324
1016 EZ AMSTERDAM
T (020) 62 62 321
F (020) 62 49 368
FELIX@FELIX.MERITIS.NL
WWW.FELIX.MERITIS.NL

KASSA

DE KASSA IS GEOPEND VAN 9.30 UUR TOT 17.30 UUR
OF TOT AANVANG VAN DE LAATSTE ACTIVITEIT

RESERVEREN

WWW.FELIX.MERITIS.NL
T 020- 623 13 11

REDACTIE

ANNA BARNOUW
NANA JONGERDEN
RUGGERO LALA
MATTHEA WESTERDUIN

EINDREDACTIE

LINDA BOUWS

AFBEELDING OMSLAG

STADSARCHIEF AMSTERDAM

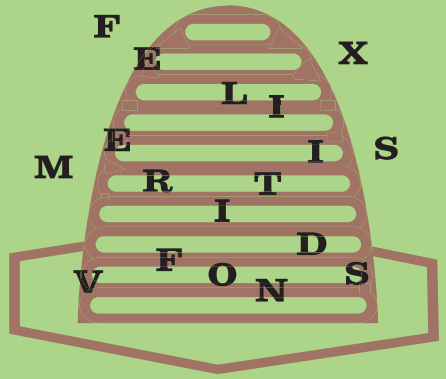
ONTWERP

COUP (WWW.COUP.NL)

DRUK

SSP EN DIJKMAN

OPLAGE 5.000

**FELIX MERITIS, EUROPEES
CENTRUM VOOR KUNST, CULTUUR
EN WETENSCHAP**

Felix Meritis heeft als motto *Connecting Cultures* en is een platform voor vrijheid van meningsvorming en een internationale ontmoetingsplaats voor kunstenaars, wetenschappers, culturele ondernemers, politici, professionals en anderen die zich verbonden voelen met kernwaarden als vrijheid en democratie binnen een pluriforme samenleving.

Felix Meritis zal de komende jaren met steun van het vfonds actief burgerschap en reflectie stimuleren over *Vrede, veiligheid en burgerschap* en thema's als: trias politica, rechtsstaat, democratie, mensenrechten, burgerrechten, (internationale) solidariteit, internationale rechtsorde, veiligheid en rechtszekerheid.

**VFONDS, NATIONAAL FONDS VOOR
VRIJHEID EN VETERANENZORG**

Vrede en veiligheid zijn belangrijke peilers in de samenleving. Erkenning en waardering voor de inzet van defensie- en politiemensen is van groot belang. Veteranenzorg, educatie via oorlogs- en verzetsmusea en projecten rondom actualiteit en democratie, waarbij verbanden gelegd worden tussen verleden, heden en toekomst worden door het vfonds financieel ondersteund.

De bijeenkomsten van Felix Meritis zijn mede mogelijk gemaakt door het vfonds met middelen uit de BankGiro Loterij en de Lotto. Meer informatie: www.vfonds.nl.

VOORWOORD

Hoe lang houden partijen als het CDA, VVD en PvdA het nog vol? Het einde van de partijpolitiek is al vaak genoeg aangekondigd. Toch zijn er op 12 september gewoon weer verkiezingen, het systeem lijkt nog wel even mee te gaan. Maar echt vertegenwoordigd voelen mensen zich niet door de partij waar ze op stemmen. Hetzelfde geldt natuurlijk voor vakbonden, kerken en andere instituten. Ze bestaan nog steeds, maar hebben tegelijkertijd een lege plek achtergelaten.

Door wie of door wat wordt het algemeen belang nog behartigd? Voor Felix Meritis is dat de centrale vraag voor de komende jaren. Hoe kunnen mensen verantwoordelijkheid nemen voor dat wat het individuele en particuliere overstijgt?

We hebben journalisten, wetenschappers, filosofen, theologen, mensen uit het bedrijfsleven en cultureel ondernemers de vraag voorgelegd wat zij verstaan onder actief burgerschap. Waarop is het een antwoord en wat zijn de blinde vlekken in het debat over actief burgerschap? De teksten die we binnenkregen vormen een mozaïek van opvattingen over hoe je je betrokken kunt weten bij je omgeving – op internationaal, Europees, nationaal en op lokaal en buurtniveau.

Het besef dat er iets aan het veranderen is en moet veranderen, klinkt in alle stukken sterk door. De politiek, dat zijn we zelf, zoveel is duidelijk. Daarmee ligt de toekomst in onze eigen handen.

ACTIEF BURGERSCHAP

Interview met
David Van Reybrouck
Matthea Westerduin

“Wees niet bang voor de burger. Mensen hebben iets te zeggen”

David Van Reybrouck beperkt zich niet tot één specialisme. Hij is een gelauwerd schrijver, archeoloog en cultuurhistoricus, maar heeft ook uitgesproken opvattingen over de politiek in België, Nederland en Europa.

In 2010 publiceerde hij *Pleidooi voor populisme*, waarin hij de alarmklok luidde over de enorme kloof tussen laag- en hoogopgeleiden in Europa. Laagopgeleiden zijn nauwelijks vertegenwoordigd in het parlement. Het populisme is daarom geen gevaar voor de democratie, maar laat een blijvend verlangen zien naar politieke betrokkenheid van ‘de getatoeëerde klasse’.

Dat verlangen wilde Van Reybrouck aanspreken met de *G1000*, waarbij duizend mensen uit alle lagen van de bevolking met elkaar in gesprek gingen over de belangrijkste vraagstukken in België.

U begeeft zich op veel terreinen tegelijkertijd. Heeft de *G1000* iets te maken met een boek als *Congo*, of een toneelstuk dat u schreef over de drijfveren van een zendeling?

‘Ik zie daar wel een verband tussen. Het toneelstuk *Missie* over een missionaris in Oost-Congo toonde hoe mensen zich kunnen engageren en waarom. Die missionarissen hadden een ander soort belang dan ik zou hebben, maar zij gaven echt hun leven aan een hoger ideaal. Daar was ik van onder de indruk. Daarnaast lijkt het schrijven van de geschiedenis van Congo en bezig zijn met de toekomst van België ver van elkaar af te liggen, maar het gaat in beide gevallen om dezelfde soort bezorgdheid en betrokkenheid.’

Als u zich in het politieke debat begeeft, is het dan een voordeel dat u ook schrijver, archeoloog en cultuurhistoricus bent?

‘Als historicus en archeoloog kijk je naar de lange termijn. Dat werkt vaak verfrissend. Denk aan de democratie. De democratie is al drieduizend jaar oud, maar verkiezingen

TEKENING: JOSEPH SEMAH

hebben we pas sinds tweehonderd jaar. Als historicus ben je daar bewust van en weet je dat het heden kan en mag evolueren.

Als schrijver ben je meer bezig met taal en vrijheid. Je gaat op zoek naar nieuwe woorden en nieuwe gedachten. Het voordeel daarvan is dat je het recht en misschien ook wel de plicht hebt om *out of the box* te denken. Je kunt paden bewandelen die anderen vermijden. Dat deed ik met *Pleidooi voor populisme*. Mark Bovens [hoogleraar Bestuurskunde] had destijds al geschreven over de diplomademocratie en de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Ik heb daar het populisme aan toegevoegd.

Destijds was het kettens om het populisme niet te veroordelen, maar die ideeën zijn inmiddels gemeengoed geworden. Of de opvatting dat verkiezingen niet genoeg zijn. Dat was vloeken in de kerk. Maar nu zie je dat idee steeds vaker de kop opsteken. Misschien ben ik een beetje als een zebra die van de kudde wegloupt. Maar ja, zebra's moeten ook nieuwe streken besnuffelen nietwaar?’

Het is vier jaar geleden dat u *Pleidooi voor populisme* schreef. Als u nu naar België, Nederland en Europa kijkt wat zijn dan uw grootste zorgen?

‘De toekomst van de democratie. Mensen beseffen niet hoezeer die aan de rand van de afgrond staat. Kijk naar de crisis in Griekenland, het Nederlandse minderheidskabinet en de mislukte Catshuisonderhandelingen. België heeft vijfhonderd dagen nodig gehad om een nieuwe regering te vormen. Maar ook de Amerikaanse democratie staat op de helling. Partijbelangen hebben daar het algemeen belang volledig overschaduwd. Het land is onregeerbaar geworden.’

Hoe ziet u wél toekomst voor de democratie?

‘*Der Spiegel* schreef onlangs dat drieëntachtig procent van de burgers verlangt naar grotere betrokkenheid bij beleid. Dat is een enorm potentieel, maar daar wordt nauwelijks gebruik van gemaakt. Het enige dat we

nu kunnen doen is één keer in de vier jaar stemmen. En dat terwijl mensen echt iets te zeggen hebben. Dat zag je bij de Grooo. We moeten iets doen met die betrokkenheid.

De electorale democratie heeft stokken in de eigen wielen gestoken. Politici krijgen permanente feedback door de sociale media en de peilingen. Daardoor zit iedere beleidsdrager voortdurend in een pre-electorale modus. Begrijp me niet verkeerd, ik pleit er niet voor om de parlementaire democratie te vervangen, maar wel om die te versterken en aan te vullen met nieuwe vormen van inspraak.'

Hoe ziet u dat precies voor zich?

'Een alternatief zou een tweekamerstelsel kunnen zijn, waarbij de ene kamer is verkozen en de andere geloot uit alle lagen van de bevolking. De laatste heeft het voordeel dat ze niet verkozen hoeft te worden. Dat geeft vrijheid. Vergelijk het met de juryrecht-spraak, daar moeten burgers ook belangrijke beslissingen nemen. Enige voorwaarde is wel dat ze genoeg tijd, goede begeleiding en documentatie krijgen.'

Als u nu een oproep aan de lezer mocht doen, wat zou u dan zeggen?

'Tegen de burger zou ik zeggen. Wees niet bang voor de politiek. Want u bent tot grote dingen in staat. En tegen de politiek: Wees niet bang voor de burger. Mensen hebben iets te zeggen. Doe iets met die betrokkenheid. Mensen staan te popelen om te helpen. Online gebeurt er van alles, maar de publieke opinie is nu nog als internet voor de komst van Wikipedia. Chaotisch en ongecoördineerd. Er moeten nieuwe structuren komen om 'the wisdom of the crowd' op een hoger plan te brengen.'

DE OPKOMST VAN DE BURGERSTAAT

Joop Hazenberg

Ik ben een van de weinige Nederlanders die blij is met de ingrijpende bezuinigingen. En precies omdat ze ingrijpend zijn. Gedwongen door de economische realiteit en de onbetaalbaarheid van de verzorgingsstaat, moeten maatschappelijke organisaties, die decennia lang ingekapseld zijn in de staatsstructuren, ineens meer op eigen benen staan. Sommige van hen zullen omvallen, wat zal

leiden tot een verschraving van het culturele aanbod en de zorg en dienstverlening aan burgers. Maar de meeste organisaties hebben door de afgeknepen budgetten juist een prachtige kans om zichzelf opnieuw uit te vinden en meer aansluiting te vinden op de onderstroom van de samenleving. Een onderstroom die vroeg of laat zal leiden tot de totstandkoming van de burgerstaat: een maatschappij waarin de sociale cohesie niet door de staat, maar door burgers wordt geregeld.

Al enige jaren geef ik lezingen en schrijf ik artikelen en boeken over de opkomst van deze burgerstaat, die weer een uitvloei is van de netwerksamenleving. Een samenleving waarin niet de grote, hiërarchische structuren van overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties de dienst uitmaken, maar een maatschappij die zich horizontaal organiseert en waarin de centrale macht totaal versnipperd is. Vier jaar geleden keken mijn toehoorders mij nog ongelovig aan als ik over deze verschuiving begon ('ach, dat hebben we in de jaren zeventig allemaal al voorspeld'), maar tegenwoordig lijkt de netwerksamenleving gemeengoed. De veel prangender vraag die bestuurders van maatschappelijke organisaties en (lokale) overheden nu hebben is: hoe past mijn club nog in zo'n netwerksamenleving? Waar haal ik mijn legitimiteit vandaan? En hoe verhoud ik me tot de zelforganiserende burger?

Dat die burger zich in de netwerksamenleving actief roert, dat is inmiddels wel duidelijk - en hun inzet beperkt zich niet meer tot comités tegen bouwplannen of stichtingen voor schooltjes in Afrika. Gestuwd door de ICT-revolutie en het immer voortgaande globaliseringsproces ontstaan talloze clubs en clubjes, netwerken en spontane initiatieven die gezamenlijk de humuslaag van de 21e eeuw beginnen te vormen.

Goed, sommige onderzoekers vinden deze maatschappelijke betrokkenheid nog steeds een speeltje van de vaardige elite, bijvoorbeeld omdat het vaak hoogopgeleide mensen betreft die als freelancer hun eigen

sociale verzekeringsfonds opzetten, een crowdfundingwebsite voor films beginnen of een politieke jongerenbeweging uit de grond stampen.

Maar ik ben niet cynisch of pessimistisch over het elitaire karakter van de opkomende, zelforganiserende burgerstaat. Je hebt altijd trekkers nodig en die trekkers zijn vaak hoogopgeleid of vaardig in organiseren. Bovendien komt het profijt van deze burgerstaat toe aan een veel grotere groep mensen. Dankzij Urgenda hebben tienduizenden Nederlanders zonder subsidies goedkoop zonnepanelen kunnen kopen. Door het prachtige werk van Resto Vanharte worden talloze eenzame mensen uit hun isolement getrokken. Stichting Giving Back inspireert vele allochtone jongeren om hun plek in de samenleving op te eisen.

Moet de overheid zich dan maar helemaal terugtrekken uit het sociale domein? Wil je Amerikaanse toestanden? Ben je neoliberal? Op deze vragen, die ik vaak (op insinuerende toon) voor mijn voeten geworpen krijg, antwoord ik drie keer negatief. Ik geloof heilig in de staat, maar vind dat die veel meer in samenspel met burgers en bedrijven de samenleving kan vormgeven. Deels is dat nodig vanwege de verminderde inkomsten (en toenemende uitgaven) van de staat als gevolg van de economische crisis en de aanstaande vergrijzing. Maar vooral is dat nodig omdat we in de 21^e eeuw leven, een tijd waarin instituten het monopolie op kennis en sturing definitief zijn kwijtgeraakt.

Overal zie ik burgers om mij heen, jong en oud, die volop gebruik maken van de mogelijkheden die de netwerksamenleving biedt. Nu nog de bestaande structuren. Dus bestuurders van overheden, vakbonden, maatschappelijke organisaties en kunstclubs: ga écht samenwerken met de mensen voor wie je het allemaal doet, laat je inspireren door de humuslaag en kijk vooral naar nieuwe, onverwachte partners.

Joop Hazenberg is schrijver, onderzoeker en oprichter van denktank Prospect.

EEN MENSCH

Marcel Duyvestijn

Actief Burgerschap. Het ligt aan mij, maar ik krijg jeuk van die woorden. Er zit iets dwingend in. Iets met wijzende vingertjes. Gij zult deelnemen! Ik kom uit de anti-

autoritaire jaren zeventig. Dus daar zal die recalcitrantie vandaan komen.

Sowieso. Het woord 'burger'. Als een politicus dat in zijn mond neemt, plaatst hij zich er zelf eigenlijk buiten. De burger, u weet wel, dat zeurende schepsel. Die snapt het niet. Die doet niet mee. Het is een semantische kwestie, maar van dat woord moeten we af.

Mensch! Dát is een mooi woord. In burgerschap zit knechting. Je zit vast in een systeem tussen kerk en staat. De mens is echter vrij. Hij smeedt zijn eigen verbanden. De overheid is er eigenlijk alleen om die verbanden te beschermen en te faciliteren.

Laat ik een andere term munten: burgermeesterschap. Dat je heerser bent in je eigen leven, je eigen zijn. Maar zoals een burgemeester steun heeft van zijn ambtenaren, mag je van een overheid verwachten dat ze je het gereedschap aanreiken om meester te zijn.

Maar dan moet je het wel pakken. Iemand die na tien jaar in Nederland rondwandelt en de taal nog niet spreekt, doet niet alleen zichzelf te kort, maar ook zijn omgeving. Ik heb ooit een Turks jongetje bijles gegeven. Het probleem zat niet bij hem, maar bij zijn moeder, die weigerde mee te doen, de taal te leren, de gewoonten te kennen, haar weg te vinden.

Wat ik toen deed, voelde vreselijk tegen-natuurlijk. Ik heb een wijzend vingertje opgestoken. Ja, ik heb het woord actief burgerschap in mijn mond genomen. Gij zult deelnemen! Dat was ze aan haar zoon verplicht. Het jongetje vertaalde alles keurig.

Vorige week belde ze. Haar Nederlands was nog gegoten in betonnen blokken. Maar toch. De boodschap was helder. Ze deed mee. Ze was een actief burger. Nee, sorry: een mensch.

Marcel Duyvestijn is publicist.

BURGER POTENTIEEL

Linda Bouws

Over één ding kunnen we het snel eens worden: overal in Europa hebben politieke partijen het moeilijk. Opgericht in een periode waarin het maatschappelijk leven zich binnen de vastomlijnde kaders van de nationale staat afspeelde, boden politieke partijen ook in Nederland grote voordelen voor de aangesloten leden. Zoals dat overigens ook voor leden van vakbonden en kerkgenootschappen het geval was. Partijleden hadden niet alleen toegang tot de macht via de ambtsdragers van de partij, maar ook volop mogelijkheden een hogere plaats in het maatschappelijke domein te bereiken door zich op het juiste moment met de juiste argumentatie in de kijker van het partij-, vakbond- of kerkestablishment te spelen. Het sterk verzuilde medialandschap speelde hierbij een onmisbare, ondersteunende rol. Voor de naar emancipatie en zelfontplooiing strevende burger was een bestaan buiten een van de zuilen gewoon ondenkbaar. Evenals dat nu het geval is, waren ook destijds informele netwerken het maatschappelijk bind- en smeermiddel om ideële, ideologische, religieuze- of persoonlijke doelen te bereiken. De verbindingen liepen echter niet horizontaal, zoals dat nu vaak het geval is, maar verticaal en hiërarchisch. De burger moest deel uitmaken van de gemeenschap, waarbij de gemeenschap de voorwaarden voor opwaartse ontwikkeling binnen de zuil voorschreef. Individuele dwarsverbanden tussen personen van de ene zuil met die van de andere werden ontmoedigd. Alleen in de top van de zuilen was contact met de andersdenkenden mogelijk, maar ook gewenst en geïnstitutionaliseerd. Zo is ons land lange tijd bestuurd. Kamerleden waren niet meer dan pionnen in dit schaakspel.

Nu dit systeem, mede door individualisering, globalisering en digitalisering niet meer functioneert, moeten politieke partijen op zoek naar een nieuwe legitimiteit gebaseerd op ideeën die de links- en rechtsdiscussie overstijgen en naar een nieuw model waar zoveel mogelijk burgers zich in kunnen herkennen en actief kunnen participeren. De burgers moeten zich immers betrokken kunnen voelen bij belangrijke maatschappelijke vraagstukken en de gekozen oplossingen kunnen billijken. Dat vereist een inschakeling van het sociale, culturele en intellectuele kapitaal dat de

FOTO: MAARTEN BRINKGREVE

burgers ter beschikking kunnen stellen. Het vraagstuk is inmiddels niet meer of burgers daartoe bereid zijn, maar veel meer: hoe kan de politiek zo worden georganiseerd dat besluitvormingsprocessen mede gevoed kunnen worden door het burgerpotentieel? Een vraag die de politieke partijen te vaak uit de weg gaan. Hoewel de overheid de mond vol heeft van burgerparticipatie, weet zij niet hoe die betrokkenheid in de praktijk te organiseren en te implementeren op een manier die werkelijk verandering teweeg kan gaan brengen. Logisch dus dat steeds meer burgers zelf proberen, in overleg met andere burgers, concepten te ontwikkelen met als uiteindelijk doel te komen tot een andere inrichting van het politieke model en proces. Hier en daar zijn levensvatbare initiatieven waarneembaar. Zij ontstijgen de reguliere netwerkvorming omdat ze niet gericht zijn op het behartigen van het directe groepsbelang van een betrekkelijk homogene groep gelijkgestemden, maar juist het dienen van het algemeen belang hoog in het vaandel hebben, dat overigens om eerder genoemde redenen opnieuw uitgevonden moet worden.

Dat kan alleen door de tijd te nemen om na te denken, kennis uit vele disciplines te bundelen en in te zetten als innovatieve motor voor een samenleving waar volop ruimte is voor actief burgerschap. Rust en actie!

In het nieuwe politieke landschap zijn de volgende vraagstukken van belang: die van een breed gedragen moraal en identiteit; die van het creëren van een ethische marktmoraal; de verhouding tussen individu en samenleving; en die van een herdefinitie van bestaande machtsstructuren. Daarnaast moet de uitkomst van deze vraagstukken vertaald worden in het vigerende beleid (want die urgentie voelen steeds meer mensen). Inmiddels is een nieuwe generatie denkers, politici, beleidsmakers en kunstenaars aangetreden, die deze begrippen ter discussie stelt, allen gedreven door betrokkenheid met de samenleving.

Felix Meritis biedt hen volop de ruimte, zoals de regelmatige bezoeker heeft kunnen waarnemen.

Wij hopen in de aanloop naar het “Europees jaar van de burger 2013” nog meer gastvrijheid te bieden aan hen die zich aangesproken voelen door de uitdaging van een meer actief burgerschap.

Linda Bouws is directeur van Felix Meritis.

BURGERSCHAP IS LIEFDE

Alicja Gescinska

FOTO: REBKE KLOKKE

Een term is zo *passé* als de betekenis die we eraan hechten. Sommigen vinden het begrip ‘actief burgerschap’ zo’n versleten term, maar dat is allerm minst het geval. Of dat zou niet het geval mogen zijn. Een democratie moet zichzelf voortdurend herbevestigen en herdefiniëren. Met maatschappelijke veranderingen gaan immers ook veranderingen in politieke voorkeuren en principes gepaard, zodat uiteindelijk politieke mechanismen en systemen kunnen veranderen. Een democratie is daardoor nooit vanzelfsprekend of ongenaakbaar. Integendeel.

De afgelopen decennia zijn gemarkeerd door radicale veranderingen op allerlei vlakken. En veel van deze veranderingen verhogen de druk op de basiswaarden van de democratie. Vrijheid, verdraagzaamheid en collectieve verantwoordelijkheid staan onder grote druk door globalisering, moeizame immigratie, vergrijzing, verarming, verzuim. Om de democratie te herbevestigen, moeten we nagaan hoe we onze zin voor vrijheid, verdraagzaamheid en solidariteit kunnen aanscherpen. Cruciaal hierbij is juist het ‘actieve burgerschap’, waarvan de

betekenis vandaag misschien zelfs dwingender is dan ooit, net omwille van de grote uitdagingen waarvoor we staan.

Er bestaat geen eenduidige definitie voor. De manier waarop je als actieve burger in de samenleving staat, kan vele vormen aannemen. Hoe een politicus, schrijver, vrijwilliger of leerkracht zijn bijdrage aan het maatschappelijke welzijn levert, is heel divers. Maar steeds gaat het om een houding van betrokkenheid en bekommernis naar de ander en je omgeving. Die houding zou ik, met een term ontleend aan de Britse filosoof Roger Scruton, *oikophilia* willen noemen.

Oikophilia is de liefde voor onze omgeving en ons verlangen om van de wereld een thuis te maken. Volgens Scruton staat die liefde centraal in de bekommernis om een beter milieu. Maar ik wil verder gaan. Ook de actieve burger die zich inzet voor kansarmen, voor de verzorging van ouderen, de sociale integratie van nieuwe burgers, is gemotiveerd door zo’n liefde en bekommernis om van de wereld een betere plek te maken. Een plek waar we samen thuis kunnen komen. Een actieve burger staat betrokken, bekommerd, ja liefdevol in het leven. Burgerschap is liefde en liefde is een bekwaamheid en zoals alle bekwaamheden moet je ook liefde en burgerschap ontplooiën. De actieve burger wordt niet geboren, maar gevormd. Hoe we dat precies moeten doen, is de meest cruciale vraag voor pedagogen, onderwijzers, intellectuelen, politici en eigenlijk voor ieder van ons.

Alicja Gescinska is filosoof en auteur van het boek *De verovering van de vrijheid. Van luie mensen, de dingen die voorbijgaan*. Op 5 mei jl. hield ze in Felix Meritis de *Vrijheidslezing*.

SOCIALE VERANTWOORDELJKHEID

Hans Boutellier

Enige jaren geleden fietste ik in Schotland langs een poster, waarop in koeienletters stond: *No state control, social responsibility*. Vijf woorden zonder afzender, maar met een duidelijke adressant. De anarchistische woorden maakten op mij althans grote indruk. Thuisgekomen bleek, al googelend, dat het een campagneposter was van de Schotse conservatieve partij. Ik was even van de kaart. Sociale verantwoordelijkheid,

dat is een motto dat in Nederland menige politieke partij tot het hare zou kunnen maken. Net zoiets als actief burgerschap.

Actief burgerschap is intussen zelfs zo *hot*, dat het ouderwets begint te klinken. Het betrekken van burgers is natuurlijk al vele jaren aan de gang, maar er wordt nu een flinke schep bovenop gedaan. Het actief betrekken van burgers werd een thema op het moment dat hen steeds meer uit handen was genomen. Eigenlijk sinds de verstatelijking van allerlei functies die vroeger door de samenleving zelf waren opgepakt. Het verzuilde Nederland barstte immers van de initiatieven voor het algemene nut.

Woningbouw, armenwerk, speeltuinen, reclassering, gezinsbegeleiding ... noem het maar. Na de Tweede Wereldoorlog zijn al deze functies in een rap tempo overgenomen door de overheid, die verzorgingsstaat ging heten. En laten we er niet omheen draaien: dat was een verademing. Weg met de betutteling, de maatschappelijk werkers die de linnenkast controleerden, de pastoor die vroeg of het geen tijd werd voor een baby'tje, of voor de vijfde. Nederland bevrijdde zich gelukkig en terecht.

'Actief burgerschap' is dus in de mode, omdat we zo bevrijd zijn. De ideale burger participeert en is bij voorkeur zelfredzaam. Dit enthousiaste spreken over de rol van burgers is in feite op te vatten als een commentaar. We zijn te bevrijd! Men heeft genoeg van de obese consument, die perverse creatie van die naoorlogse verzorgingsstaat. Weg met de calculerende homo economicus, die ook nog eens tatoeages en een kort lontje heeft. De burger verschijnt in het huidige discours dus als probleem én als oplossing. Hij is zowel bedreiger als reddende engel van de sociale orde.

Hij is natuurlijk geen van beide. Daarvoor zijn we te verschillend. Wel biedt de vernetwerkte samenleving bij uitstek een voedingsbodem voor de nieuwe burger.

Het barst opnieuw van de initiatieven en de sociale energie. We zijn niet meer georganiseerd in collectieve identiteiten (dominant tot 1970), we zijn niet meer één verzorgingsstaat (dominant tot 1990) en de marktwerking is niet langer heilig (dominant tot 2010) – we gaan het weer zelf doen. Op ons eigen schaalniveau. *Greed is good, but not any longer*. Laat die crisis maar komen!

Maar laat de vernetwerkte samenleving in godsnaam hoffelijk blijven. Met collectieve arrangementen die beschermen en een solide basis bieden voor energieke initiatieven. Via een politiek van sociale verantwoordelijkheid of zoiets.

Hans Boutellier is algemeen directeur van het Verwey-Jonker Instituut, bijzonder hoogleraar Veiligheid & Burgerschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam en auteur van *De improvisatiemaatschappij* (2011).

BURGER SPELEN

Simone van Saarloos

De wereld is een schouwtoneel / Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel, dichtte Joost van den Vondel in de 17e eeuw. Wie een rol krijgt toebedeeld, heeft de verantwoordelijkheid om die met verve te dragen. Dat geldt niet alleen op het toneel, maar ook in het dagelijks leven.

Een spel – of samenleving – wordt pas leuk wanneer iedereen de spelregels kent. In de tijden van Vondel waren die regels helder: de schoenmaker bleef bij zijn leest en de vrouw stond achter het aanrecht. Zo'n driehonderdvijftig jaar later leven we in een heterogene maatschappij die onderhevig is aan invloeden van buitenaf. Onze rollen

liggen niet langer vast: we zijn vrij om verschillende rollen te spelen.

Niet iedereen vindt die keuzevrijheid fijn, sommigen ervaren het als onveilig. We verkeren in een voortdurende auditie en dan gebeurt er ook nog van alles in de coulissen. Vandaar dat de moderne burger graag enkele rollen uit handen geeft: zo speelt hij niet zelf voor politieagent, maar laat hij het stellen van morele grenzen liever aan een ander over. De overheid springt daar gretig op in, zij begrenzen en dirigeren graag: op het podium staat met stukken wit tape aangegeven hoe we moeten lopen – zoals de verkeersdrempel in de bebouwde kom ervoor zorgt dat we minder hard rijden, zonder dat we daar over na hoeven te denken. Ondertussen dreunt de souffleur een tekst voor die louter uit reclameslogans bestaat: 'Ik ben het waard, u toch ook?'

Dat gelijkheidsideaal (de overheid voorziet ieder van een persoonlijke politieagent en souffleur) is mooi, maar werkt tegelijkertijd verlamvend. De emancipatie van de burger heeft ertoe geleid dat hulp van buitenaf vanzelfsprekend wordt gevonden, waardoor autonoom en kritisch denken nauwelijks nodig is. We verwachten dat er altijd een regisseur klaar staat die de touwtjes in handen neemt. Gaat er iets mis, dan wijzen we omhoog naar de regie in het torentje: zij zijn verantwoordelijk!

De marionet moet weer een speler worden die zijn eigen talenten onderzoekt en inzet. Een actieve speler – en burger – durft te improviseren, laat zich niet alleen maar leiden door het script, maar beweegt zoals het hem past en overdenkt zijn tekst. Soms rebelleert hij en durft te zeggen dat het anders of beter kan.

Dan pas, wanneer de speler beseft dat hij zijn plek op het podium moet bevechten, dat het hem niet zomaar gegeven is omdat hij 'het waard is', voelt hij zich verantwoordelijk voor zijn rol en betrokken bij de voorstelling die hij vertoont.

De wereld is een schouwtoneel, maar niet een om vanuit pluche publiekstoelen te bekijken. Er moet strijdlustig worden gespeeld.

Simone van Saarloos heeft filosofie en literatuurwetenschappen gestudeerd. Ze organiseert de Filosofie Nacht en schrijft o.a. voor *Volkskrant Boeken*.

BURGERSCHAP EN RELEVANTIE

Teun Gautier

FOTO: BOB BRONSHOFF

Europe is disintegrating into unity. Het was een uitspraak van een goede vriend die me bijblijft. Het idee refereert aan het verval van de natiestatische indeling die wordt vervangen door regionale verbanden en burgers die, met de groei van Europa, toenemende behoefte hebben aan verankering in hun eigen, kleinere omgeving. Nieuwe verbindingen en verhoudingen die ontstaan als de oude vervallen. Nu dringt deze uitspraak zich weer op omdat deze ontwikkelingen wezenlijk zijn voor de discussie over burgerschap.

We maken de desintegratie van de 20^e-eeuwse samenleving mee. De structuur die op de zuilen en op lidmaatschap van collectieven was gebaseerd lijkt het te begeven. Daarmee valt de omgeving waaraan de burger zijn identiteit ontleent weg en heeft de burger zich nieuwe coördinaten voor zijn identiteit aan te meten. De Arbeider is niet meer, De Katholiek is niet meer en spoedig zal De Allochtoon niet meer zijn. De burger is ontheemd, huisloos geworden en de noodzaak of mogelijkheid bij te dragen aan de inmiddels minder tastbare gemeenschap is verdwenen. Het burgerschap zal opnieuw moeten worden uitgevonden.

De mens ontleent zijn identiteit voor een groot deel aan zijn gemeenschap en dat is een fundamenteel proces: identiteit maakt je bestaan manifest. Zonder identiteit ben je wel, maar besta je niet. Identiteit is wat je wezen overdraagbaar en herkenbaar maakt. Je zou kunnen stellen dat identiteit wordt geconstrueerd door associatie en dissociatie, ik behoor tot een groep zo sterk als ik tot een andere niet behoor. Een Ajacied bestaat voor een groot deel bij de gratie van het feit dat hij een anti-Feyenoorder is.

Een boeiende gedachte is vervolgens dat identiteit een maat heeft die zich uitdrukt in een gevoel van relevantie die groter of kleiner is. Jeremy Rifkin schrijft uitgebreid over de *sense of relevance* als bron van het burgerschap. In welke mate heb ik het gevoel relevant te zijn, er toe te doen, een verschil te maken? Naar mijn idee is deze *sense of relevance* een sleutelgedachte in de hervorming van het maatschappelijk stelsel. Ik zou durven stellen dat geluk in wezen een staat van grote relevantie betekent: *ik ben; en wel in belangrijke mate*.

Dit gegeven heeft echter twee bepalende referenties. Eerst is er de omvang van het sociale domein waarin ik mij relevant kan voelen. Het is anders en eenvoudiger om je relevant te voelen in je eigen straat, wijk of dorp, dan in Europa of de wereld. Het is niet iedereen gegeven een relevantie te voelen in een geglobaliseerde wereld. In literair tijdschrift *De Gids* schreef Kennedy een essay over wat *Thuis* is. Dat is de plek waarin je je relevant voelt en voor de een is dat Zutphen, voor de ander Europa en voor de derde de wereld.

Thomas More verklaart de natuurlijkheid van zijn egalitaire *Utopia* met de zin: *...because no human being is naturally greedy*. De mens zou van nature niet gierig zijn of niet van nature zich wensen te onderscheiden van de ander door materie, want dat is wat gierigheid in wezen is. Dat is een tweede bepalende referentie: de relevantie of het onderscheid gebaseerd op materiële zaken. Met name in de westerse wereld is onze relevantie uitermate gematerialiseerd, of beter, gemonetariseerd.

Nu dan naar actief burgerschap. Het is een veelbesproken en wezenlijk thema dat lijkt te worden gevoed door de wens dat individuen zich verbinden met en verantwoordelijk voelen voor hun omgeving. Het is een wens en misschien bijna een verordening van de elite dat de burger tot redelijkheid en opofferingsgezindheid komt. De *burgerplicht* is echter een onaantrekkelijke propositie.

Het herdefiniëren en revitaliseren van *maatschappelijke relevantie* zou een ander beeld kunnen brengen, een aspiratief beeld. Die herdefiniëring zou langs de lijn van de schaal van het sociale domein enerzijds en door de herwaardering van de immateriële relevantie anderzijds kunnen lopen.

Door de sociale domeinen van burgers van een passende schaal te voorzien, te denken in buurten, kleine en overzichtelijke scho-

len, help je hen zich relevant te voelen in dat domein. Schaalverkleining op allerlei vlakken zou daar sterk aan kunnen bijdragen.

In een kleinschalige gemeenschap kan een burger zijn rol spelen en zijn relevantie opeisen, de effecten van zijn handelen of niet-handelen zijn veel zichtbaarder. De bevrediging van zijn bijdrage is in kleinschaligheid daarom veel groter.

Dat heeft ook meteen een effect op de tweede referentie, de materie als basis van de relevantie. Materiële rijkdom heeft het voordeel dat het zichtbaar is of in elk geval zichtbaar gemaakt kan worden. De grote auto in de file helpt om de bestuurder maatschappelijk te positioneren. De immateriële relevantie is een stuk lastiger. De vader die het elftal van zijn dochter traint, de moeder die voorleest op school, de buurmannen die een schommel bouwen in het parkje zijn onzichtbaar in diezelfde file.

Door de vader te vieren en te faciliteren als hij het elftal van zijn dochter traint help je hem zijn relevantie krachtiger te kunnen ervaren. Door de burger weer tot het herkenbare centrum van het stelsel te maken en kleine, dienstbare overheden en instituties te maken versterk je het gevoel dat het een verschil maakt wie je bent en wat je doet.

Teun Gautier is uitgever/directeur van *De Groene Amsterdammer* en *De Gids*.

BURGERS IN DE BUURT

Lisa Doeland

Actief burgerschap, daar zou ik als filosoof toch iets zinnigs over moeten kunnen zeggen, maar ik merk dat ik het maar een lastig

begrip vind. Wat onderscheidt de gewone burger van de actieve burger? Wanneer mag je jezelf eigenlijk een actief burger noemen? Is het genoeg als je stemt (of heel bewust niet)? Of moet je ook je stem laten horen? Moet je dingen organiseren? En is een filosofisch café dan ook goed? Of is dat te elitair? Zit het wellicht in kleinere dingen en ben ik al hard op weg naar actief burgerschap wanneer ik fietslampjes uitdoe en vrouwen naroept dat hun rokje in hun panty zit? Gaat het niet veeleer om een betrokkenheid bij je omgeving die zich op allerlei manieren kan uiten?

Een vriend vertelde me dat in zijn buurt in Amsterdam-Noord, waar niemand iets aan zijn tuin doet, een man rondloopt die in alle tuinen druiven plant. Hij, zelf een groot tuinliefhebber, dacht al aan 'guerrillagardening' of iets anders hips, maar enige navraag leverde hem de kennis op dat het die bebaarde man in djellaba was, met die groene gympen, een man die hem zeker niet was ontgaan. Toen hij probeerde hierover een praatje te maken kwam hij erachter dat de man geen Nederlands spreekt. Toch moet ik meteen aan hem denken wanneer ik aan actief burgerschap denk.

Daarnaast denk ik aan iets doen in de buurt, aan het op wekelijkse basis bezoeken van vereenzaamde ouderen bijvoorbeeld en boodschappen voor ze doen. Wat dat betreft woon ik sinds kort in de perfecte buurt: Betondorp. Vergrijsder kan haast niet. Tot een week geleden was ik voornemens zelf ook zoiets te gaan doen, of op zijn minst mijn vriend – een echte huisman – met onze dochter op pad te sturen. Want wat is leuker dan een vader en dochter op bezoek? “Zo leuk, hoe die man met zijn dochter omgaat”, zou zij tegen haar buurvrouw zeggen, “dat had je vroeger niet.” Maar na de tuindag wist ik dat niet zo zeker meer.

Vorige week was die tuindag. Deze was georganiseerd door verschillende woningcorporaties die in onze buurt actief zijn en het leek me een prachtig initiatief. Drie weken eerder had ik daarover een brief ontvangen. Voor een luttele vier euro zou ik, als ik dat nu aangaf en de brief ergens hier in de buurt in de bus deed, op de tuindag tien planten op mogen komen halen. Meteen vulde ik het formulier in en wandelde met mijn dochter door de buurt om de brief in te leveren. Er liep dan niemand over straat om me fijn verbonden mee te voelen – het is erg stil hier – maar de zon scheen en de tuinen waren groen. De tuindag zelf was ook zonovergoten en ik liep vol verwachting richting het plein waar het allemaal zou gebeuren. Een jonge moeder met een klein kind op

een plein vol ouderen, dat wordt leuk, dacht ik. Maar helaas. Ik was inderdaad de enige onder de vijftig, maar vertederde blikken? Ho maar. Ongemakkelijk voegde ik me in de rij om de plantjes te betalen om daarna met een bak langs de kraampjes te mogen en mijn plantjes uit te zoeken. Er werd gemopperd over mijn buggy die in de weg stond, er werd een opmerking gemaakt over een niet kort genoeg aangelijnde hond en er werd scherp opgelet of er niet iemand voordrong. Het wachten duurde nog geen vijf minuten, maar “het duurde allemaal wel erg lang...” Gezellig. Het weer, de planten, het had zo mooi kunnen worden, maar ik had al helemaal geen zin meer om nog te blijven hangen en mijn buurtgenoten te leren kennen.

In eerste instantie dacht ik dat ik er goed aan gedaan had meteen naar huis te lopen, me afkerend van deze mokkende ouderen die alleen oog leken te hebben voor wat in de weg staat – de buggy, de rij, de lijn van de hond – en niet meer wát of wie daar staat. Maar toen moest ik denken aan die man uit Noord, die de tuinen in zijn buurt ziet verpieteren en daarom besluit overal wijnplanten neer te zetten. Ik had me op moeten dringen tijdens de tuindag. Ik had moeten blijven en praten, juist *omdat* die mensen vastbesloten leken er niets van te maken. Ik ga nu niet meer alleen de fietslampjes uitdoen en soms mensen gedag zeggen, ik ga volharden in het groeten al negeren ze me allemaal, ik meld me volgend jaar aan als vrijwilliger bij de tuindag en ik moest het met mijn vriend nog maar eens hebben over zijn rol in dit geheel. Onze dochter vindt het vast ook hartstikke leuk, nog zo'n opa of oma bij wie ze iedere week even langsgaat. En zo kom ik op de valreep toch nog tot een definitie: actief burger zijn is je betrokken weten bij je omgeving en daarnaar handelen, en dat hoeft echt geen hele grote omgeving te zijn.

Lisa Doeland is filosoof en programmamaker bij het maandelijks filosofiecafé Felix & Sofie in Felix Meritis.

BURGERS DIE DOEN

Sywert van Lienden

Het ontbreekt de politiek niet aan denkracht, maar aan doekracht. Doekracht om in beweging te komen, oude ideeën en vormen te doorbreken, zich te verbinden aan burgers die zich actief inzetten voor een onderwerp en vooral aan doekracht om de

eigen ideeën te realiseren. Nederland zit vol met doekracht. Daar draaien al die mooie projecten, bedrijven en organisaties op, met mensen die zich aan elkaar verbinden. Daar draait ook G500 op. Doekracht en de energie die loskomt als elfhonderd jonge mensen zich verbinden met elkaar om de politiek te vernieuwen.

Burgerschap draait vaak om rechten. Om deel te zijn van een gemeenschap die als belofte aanspraak op rechten bevat. De andere zijde roept dan vaak: het draait om plichten naar die gemeenschap, pas dan ben je volwaardig burger. De conclusie van de debatavond: het gaat om rechten en plichten, vrijheid en verantwoordelijkheid. Kortom: je moet meedoen.

Maar doen is wat anders dan meedoen. Doen is de ruimte geven aan nieuwe ideeën, niet ideeën inleveren. Daarom moet de politiek ook vernieuwd worden. Je input leveren als burger binnen partijen heeft nauwelijks zin, het dient hooguit als legitimatie van een proces. Het sluit ook niet aan bij een actief proces. Aan het eind van de dag levert je idee niets op. Daarom mislukt crowdsourcing ook vaak: er wordt niet echt geluisterd en samengewerkt.

Ideeën die impact veroorzaken zijn dan ook nooit ingeleverd, of via rondetafelsessies tot stand gekomen. Goede ideeën ontstaan aan een kroegtafel, in bed, tijdens eetavonden met vrienden. Dan moet je vervolgens ook wat doen met je idee. Het ondersteunen van het doen, door middel van ruimte, geld, een luisterend oor is veel zinvoller dan praten over of het zelf opzetten van burgerschapspakketten. Want de macht van de doekracht is groter dan ooit. En daarmee is doen belangrijker dan meedoen.

Sywert van Lienden is politiek commentator en initiatiefnemer van G500.

FOTO: NICOLE HAGESTEIJN

COÖPERATIEVE BURGERS

Astrid Elburg

FOTO: MARGREET DE VRIES

De talenten van begaafde mensen zijn verschillend en ieder tijdperk heeft zijn eigen karakter. Laat ieder tonen waartoe hij in staat is en laat niemand jaloers zijn op een ander die op zijn manier en naar de mate van zijn krachten probeert iets bij te dragen tot het onderricht van allen. Erasmus aan Jean de Carondelet, Bazel, 5 januari 1523.

Regels zijn nodig om aan een cultuur te kunnen bouwen, maar we zijn doorgeschooten in regelzucht en denken dat we daarmee alles onder controle hebben. Wij leggen de nadruk op de ontwikkeling en de inzet van onze ratio met de daarbij behorende kwaliteitsdefinitie, procedures en de inrichting van strategische en logistieke processen. Onze resultaatgerichtheid gecombineerd met een sterk ontwikkeld individualisme maakt dat er groot gebrek is ontstaan aan oprecht menselijk contact, waarbij verbindingen tussen individuen, gemeenschappen, sociale lagen en kennisgroepen een grote rol spelen. Het verzoek om deze behoefte te vertalen in leiderschap en politieke acties klinkt steeds luider.

We zijn naast productiemiddel steeds grotere consumenten geworden, maar we hebben ook emoties en we zijn steeds meer op zoek naar betekenis en verbinding. We verlangen naar gezamenlijke waarden en leggen vaker de link tussen *business case* en *value case*... Onze monetaire-, onderwijs- en zorgconcepten, culturele en andere uitstekend doordachte structuren zijn uitgewerkt, omdat wij te weinig rekening hebben gehouden met de menselijke maat en waarden. En ondertussen is door de globalisering de vraag gerezen wat dan onze gezamenlijke waarden zijn.

Hoe kunnen wij onze kennis en technologie koppelen aan pure wijsheid om onze beschaving naar een hoger plan te tillen? Hoe definiëren we onze beschaving en wat is wijsheid in deze? Dat is de hamvraag. Ondertussen hebben we door de huidige economische en ecologische crisis het gevoel dat we ook in een mentale en spirituele malaise zitten of omgekeerd, sterker nog, we zitten in een mentaliteitscrisis. We zijn gedwongen om op zoek te gaan naar oplossingen.

De kloof tussen arm en rijk wordt steeds groter, het wantrouwen tussen sociaal-economische klassen, tussen arme en rijke landen en tussen de zogenaamde verlichte en vermeende achterlijke culturen neemt toe. Onze grote instituties van macht en toezicht moeten worden hervormd maar vooral wordt het ons duidelijk dat wij tekort hebben aan leiderschaps kwaliteiten, empathie, vertrouwen en creativiteit om met dit gegeven om te gaan.

Daarnaast is het uiteindelijke succes van een maatschappij afhankelijk van de mate waarin individuen zich kunnen ontplooiën, zich met elkaar kunnen verbinden en zich aangemoedigd voelen om vanuit gelijkwaardigheid een bijdrage te leveren. De toekomst heeft geen vorm; die moet gecreëerd worden en de vormgeving ervan is een van de meest fascinerende taken die er zijn.

Het zou interessant zijn om te onderzoeken wat onze bruto nationale potentie is, een andere norm om te kunnen beoordelen wat de impact van ons gezamenlijk talent is om onze maatschappelijke en economische ambities te kunnen realiseren; een concreet idee voor een nieuwe meetlat voor het leren zien en waarderen van alle talenten. We moeten toch toe naar de hervorming van onze sociale orde waarin uitsluitend dominante, agressieve en zeer commerciële profielen worden gewaardeerd. Het zou goed zijn om podia te creëren voor mensen die niet gemakkelijk op de voorgrond treden en zich een roepende in de woestijn voelen.

Medemenselijkheid staat al heel lang op onze agenda, maar onze samenleving heeft meer intrinsieke menselijkheid nodig. Met andere woorden, het besef dat wij er beter van worden als wij beter met elkaar omgaan. Deze tijd vraagt om economische en ecologische duurzaamheid met verantwoordelijkheid en sociale duurzaamheid als vertrekpunt.

Doe een beroep op het talent van mensen die gemotiveerd zijn om duurzame verbanden met elkaar en met de rest van de samenleving aan te gaan. Laat ze samenwerken met reeds bestaande en nieuwe initiatieven en maak hiervoor budgetten

vrij. Creëer speelruimte tussen de politiek, economie, intellectuelen, cultuur en de media. Geef ze de opdracht om als een extra laag cement in de samenleving te functioneren en om hiervoor concepten aan te dragen ten behoeve van ons onderwijs. We zijn toe aan een nieuwe ordening van onze samenleving die veelvormig en veelkleurig is van samenstelling. Met behulp van deze nieuwe uitgangspunten en met oog voor kleinschaligheid zal de nieuwe structuur worden geactiveerd en zullen gemeenschappen vitaler worden. Deze crisis is een kans.

Bevlogen, faciliterende, verbindende persoonlijkheden zijn nodig om dit proces te leiden. Zij die zich oprecht kunnen en willen verdiepen in wat jongeren beweegt of waar onze senioren behoefte aan hebben en wat we met z'n allen nodig hebben om geïnspireerd te blijven.

Coöperatief burgerschap is hiervoor nodig en een besef dat deze tijd kansen biedt voor mensen met sterke verbindende kwaliteiten vanuit het bewustzijn dat wij deel uitmaken van een groter geheel en met het geloof dat wij in staat zijn onszelf opnieuw uit te vinden. Onze kinderen kunnen worden opgevoed tot sociale wezens in plaats van individualisten die pasten in het neoliberalisme. Geef het onderwijs handvatten om studenten te verleiden om creatieve, inspirerende, coöperatieve burgers te worden. Neem hoffelijkheid op in de leermodules, om de kwaliteit van onze interactievaardigheden te verbeteren waardoor we leren ons op constructieve manier tot elkaar te verhouden. We worden daar gelukkiger van.

Als ons huiswerk is gedaan kunnen we ondernemend en vol zelfvertrouwen naar onszelf, naar Europa en naar de wereld kijken. Nederlandse kinderen zijn de gelukkigste van de wereld zegt men, bedenk programma's waardoor ze dit geluk kunnen inzetten voor sociale innovatie.

De basis is uiteindelijk dat wij authentieke leiders kiezen die naast visie en daadkracht beschikken over natuurlijke coöperatieve kwaliteiten omdat die richtinggevend zouden moeten zijn in dit proces. Ook moeten wij leren geven en elkaar de ruimte gunnen om vanuit eigenheid een bijdrage te leveren aan deze ontwikkeling.

Voorbeelden uit mijn dagelijkse praktijk laten zien hoe belangrijk het voor mensen is om gezien te worden. Wij hebben geleerd kennis en expertise te (h)erkennen. Maar bijzondere persoonlijke kwaliteiten en afwijkende talenten worden te weinig ingezet of negatief geduid waardoor mensen zich ondergewaardeerd voelen en niet optimaal kunnen bijdragen aan hun (werk)omgeving. Volgens een eigen concept, de Elburg Value case, geef ik trainingen om talenten te leren

ontdekken, de ruimte te geven en te waar-
deren. Ook bijzonderlingen zijn belangrijk,
dat zijn individuen die afwijken van wat wij
over het algemeen als normaal beschouwen.
Zij beschikken over andere creatieve en
communicatieve talenten en zijn in staat om
nieuwe verbindingen te leggen. Zij kunnen
het goede voorbeeld geven.

Als adviseur van jonge professionals en
studenten van de New Urban Collective van
de VU in Amsterdam en van studenten van
de Veerstichting in Leiden zie ik dat er een
generatie opstaat die op een andere manier
en via hedendaagse communicatiemiddelen
nationaal en internationaal verbindingen
legt. Zij hebben minder culturele barrières,
de opvattingen over hiërarchie zijn anders
en zij zijn meer gericht op samenwerken.
Meer dan eerdere generaties zijn zij zich
ervan bewust dat delen en herkennen van
'funny flies' noodzakelijk zijn voor hun
voortbestaan. Voor deze generatie is verbind-
ding essentieel voor zelfverwezenlijking. Zij
hebben meer oog voor economische, ecolo-
gische en sociale duurzaamheid en ze zijn
gevoelig voor het coöperatief burgerschap,
waar ik voor pleit. Zij kunnen ons hierin
voorgaan. Hoffelijkheid en delen zijn aan te
leren eigenschappen, om dit te kunnen moe-
ten we elkaar in de ogen zien. Heb oog voor
elkaar. Ecce Homo.

Astrid Elburg geeft organisatieadvies, train-
ing en is coach.

BURGERSCHAP JUNIOR

Max Meijer

Felix Meritis is het onbetwiste huis van de
burger. Dat was het vanaf 1788 en dat is het
nog steeds. Wie de rijke geschiedenis van
dit huis tot zich neemt, wordt deelgenoot
van een fascinerende geschiedenis. Een ge-
schiedenis van Amsterdammers en anderen
die zich onderzoekend, musicerend, reflec-
terend, debatterend, een keer zelfs vechtend,
verhielden tot de samenleving. Engagement
en idealisme blijken de pijlers waarop Felix
Meritis gevestigd is. Het statige pand als
plek vol verhalen daarover; een *lieu de mé-
moire* van eeuwenlange betrokkenheid van
burgers die hun eigen cultuur mede vorm
gaven.

Die maatschappelijke betrokkenheid
noemen we nu *burgerschap*. Een begrip dat
vroeger vanzelfsprekend leek, maar in de
huidige samenleving, alleen al door het te

benoemen, kennelijk verdedigd dient te
worden. De waarden die samenkomen in
dat begrip zijn wellicht zo evident geworden
dat ze door diezelfde burger in het huidige
ik-tijdperk nauwelijks meer als verdedig-
bare waarden worden gezien. Democratie,
participatie en identiteit, de dragende
elementen van hedendaags burgerschap, het
lijken domeinen geworden van een geënga-

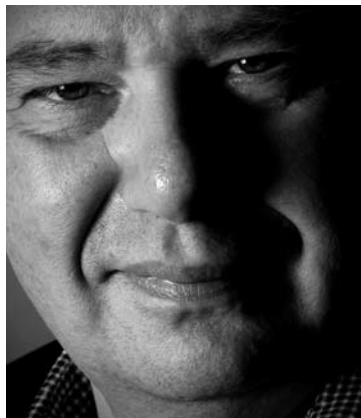

FOTO: FRITS FALKENHAGEN

geerde groep burgers die door een bepaalde
politieke partij wordt weggezet als de grach-
tengordelelite. Als een niet ter zake doende
opportunistische niche van de samenleving
die louter eigen waarden verdedigt.

Wie de recente wereldgeschiedenis kent
en daar met een open blik naar kijkt begrijpt
de gevaren van simplificatie, populisme en
een klakkeloze consumptieve omgang met
democratische waarden. Het is daarom goed
dat er plekken zijn als Felix Meritis. Plekken
waar actief burgerschap vorm krijgt en waar
ruimte is voor reflectie daarop. De valkuil is
natuurlijk dat een platform als Felix Meritis
zich loszingt van de samenleving die juist
onderwerp van die reflectie is. Het gevaar
van 'splendid isolation', 'exclusiveness', en
subsidieopportunisten. En ook al is er niets
tegen niche-instituten - ook die maken deel
uit van onze rijke culturele biotoop - toch
hoop je op meer.

De ambitie om jonge burgers te betrekken
bij de waarden waar Felix Meritis voor staat,
is uitdagend. *Actief Burgerschap Junior* zou
die programmalijn kunnen heten. Wie, heel
modern in kansen en niet in bedreigingen
denkt, ziet daartoe legio mogelijkheden.
Want de participatiegraad van jongeren is
wellicht in de 'oude' geformaliseerde institu-
ties niet extreem groot. Hun hang naar in-
bedding in (online) communities en bereid-
heid om hun mening te delen is daarentegen
ongekend. Nieuwe vormen van burgerschap
worden, voor wie het zien wil, zichtbaar in
de wijze waarop jongeren hun leven medi-
aliseren. Nieuwe media zijn *Actief Burger-
schap Junior*. Want op platforms als Twitter

en Facebook gaat het immers om exact diezelfde uitgangspunten die cruciaal zijn voor burgerschap: participatie, democratie, conformeren aan regels, gemeenschapszin en de balans tussen individuele noties en het collectief.

In het ik-tijdperk blijken ook juniorburgers bereid concessies te doen aan de systeemvereisten en -normen van het collectief of aan beursgenoteerde platformbeheerders. Voorwaar een uitdaging voor Felix, eerbiedwaardige grijsaard, juist daar kansen te verzilveren. Als aanjager en onderdeel van een keten waar nieuwe media, het onderwijs en andere erfgoedinstellingen elkaar versterken met inzet van hun eigen *Unique Selling Point*. Aldus kan een aansprekend aanbod ontstaan waar heden en verleden, oude en nieuwe waarden en elkaar versterkende mediale vormen van Facebook tot een live debat samenkomen. Tweets, een bezoek aan het paleis op de Dam of het Verzetsmuseum, binnen- en buitenschoolse werkvormen en een eigen mening toevoegen tijdens een debat. Spannend in vorm en – als het meezit – relevant wat inhoud betreft. Zo creëer je geen jonge actieve burgers, maar laat je hen inzien dat ze het eigenlijk al zijn.

Max Meijer is eigenaar van TiMe Amsterdam: adviseurs voor de cultuur- en erfgoedsector.

POLITIEK ZIJN WE ZELF

Peter Giesen

Mijn vader was een echte burger. Onvermoedbaar spoedde hij zich van vergadering naar vergadering: het schoolbestuur, de woningstichting, de gemeenteraad. Het was een optimistische tijd: jaren zestig, begin jaren zeventig. Burgers geloofden dat de we-

reld maakbaar was, dat zij haar mede konden vormgeven, door hemelbestormende idealen of door verstandig bestuur.

Praten we over actief burgerschap omdat er tegenwoordig te weinig mensen als mijn vader zijn? Ik geloof het niet: er zijn nog altijd veel mensen die zich willen inzetten voor de samenleving. Het probleem is echter: wie vertegenwoordigen zij? Ten tijde van de verzuiling wisten bestuurders zich vanzelfsprekend gesteund door hun achterban. Mensen stemden niet op mijn vader omdat ze hem zo goed vonden – de belangstelling voor de gemeenteraad was ook toen al gering – maar omdat hij katholiek was. Partijen waren nog massapartijen met honderdduizenden leden en miljoenen aanhangers, die elke keer blind op dezelfde partij stemden. Zo bezien is de zwevende kiezer van tegenwoordig een veel actievere burger, die bewust van zijn stemrecht gebruik maakt.

De ontzuiling heeft echter ook geleid tot een vorm van vervreemding waar we ons moeilijk raad mee weten. Wie zich verbonden voelt met een bepaalde stroming, voelt zich ook vertegenwoordigd in de maatschappelijke arena. Alleen al door het doorbreken van die verbinding groeit het gevoel van machteloosheid van burgers. Ik stem niet meer op 'mijn' partij, maar op de passant die op dit moment het beste bij mijn ideeën of belangen past.

Voor politici is het spel veel moeilijker geworden. Ze zijn niet meer *van* ons, ze moeten er *voor* ons zijn. Ook in de maatschappelijke arena is het consumentisme het dominante denkmodel geworden. De burger als klant, de politicus als dienstverlener. Het is een recept voor onvrede. De samenleving is nu eenmaal geen product dat geleverd kan worden. Niet alleen omdat sommige problemen zo complex zijn, ook omdat burgers tegenstrijdige eisen hebben. Ze vinden bezuinigen dringend noodzakelijk, maar willen ook betere zorg en onderwijs en voelen zich gepakt als ze meer belasting moeten betalen.

Sommige mensen geloven in modern burgerschap via referenda en internetstemmingen. Maar die versterken het consumentisme alleen maar. 'Wij' burgers stellen eisen, 'zij' politici moeten maar zien hoe ze eruit komen. Voor mij begint actief burgerschap heel bescheiden, met het relativeren van de tegenstelling tussen burgers en politici. Hun gebreken zijn ook onze gebreken, zij komen er niet uit omdat we er zelf ook niet uitkomen. Wees een beetje lief voor politici op 12 september.

Peter Giesen is redacteur bij *de Volkskrant*.

PASSIEF BURGERSCHAP VOOR MENS EN DIER

Erno Eskens

FOTO: RONALD HOEBEN

Burgerschap is per definitie niet actief. Je bent burger bij geboorte en daar hoef je niets voor te doen. Je ondergaat het. Passief dus. Vanaf je geboorte heb je burgerrechten. De rechten die je als baby nog niet kunt dragen, worden je na je achttiende nog eens automatisch in de schoot geworpen. Ook daar hoef je weer niets voor te doen.

Bij dieren is dat anders. Zij zijn de enige wezens met een actief burgerschap. Hoewel zij met ons in dezelfde gemeenschap leven en daar deel van uitmaken, zijn zij niet automatisch burger bij geboorte. Zij krijgen hun burgerrechten niet zomaar in de schoot geworpen. Hun burgerschap vereist actie. Pas als ze actief blijk geven van pijn, stress of vreugde en pas als een paar actieve mensen tegen hun ongelijke behandeling demonstren, krijgen zij soms - meestal niet - een paar elementaire afweerrechten toegeworpen.

De vraag is natuurlijk waarom de belangen van mens en dier op verschillende manieren worden behartigd in onze democratie. Is de basis van onze grondwet niet dat gelijke gevallen op gelijke wijze moeten worden beoordeeld? Als dieren net als mensen pijn kunnen lijden, stress ervaren en verlangens hebben, waarom zijn zij dan niet, net als de mens, passief burger? Het lijkt mij fair om dieren, net als mensen, automatisch alle burgerrechten te geven en vervolgens, net als bij mensen, te kijken welke rechten ze niet kunnen dragen.

Mensen die een rommeltje maken van hun financiën, die anderen lastigvallen, stelen of gevaarlijk doen, verliezen een deel van hun burgerrechten. Een deel van het passieve

burgerschap wordt ze, via weloverwogen beslissingen van gespecialiseerde rechtbanken, ontnomen. Dat kunnen we bij dieren ook doen. Voordeel daarvan is dat wij, als passieve burgers, een actieve plicht krijgen om duidelijk te maken waarom we andere wezens uitsluiten. Dat is een vorm van beschaving. Je sluit anderen niet zomaar uit. Als je dat al doet, dan doe je dat volgens heldere criteria en weloverwogen procedures.

Erno Eskens is hoofd van het cursusinstituut van de Internationale School voor Wijsbegeerte. Hij publiceerde meerdere boeken waaronder *Democratie voor dieren*.

CIVIELE WERELD

Markha Valenta

FOTO: REBKE KLOKKE

Ondanks de aantrekkelijke kanten van het idee van 'actief burgerschap' - vooral de mogelijkheden die het lijkt te bieden voor (het bundelen van) individueel initiatief ten dienste van het individu zelf, de samenleving en de wereld - is dit een concept dat blijft hangen in de tegenstrijdigheden van de 'burger'. Burgerschap eist officiële erkenning door een staat en kan niet zonder die erkenning. Praktisch, handelend burgerschap kan daarom ook niet verder reiken dan de grenzen van de eigen staat. Buiten je eigen staat, ben je geen burger meer, maar een gast of een ongewenste vreemde of op doorreis en heb je (als niet-burger) niets te zeggen.

Veel beter is daarom het idee en het ideaal van 'civiel activisme': engagement in naam van een civiele wereld. Of dat nu de wereld als geheel is, of je land, je stad of zelfs slechts je eigen straat. Een civiele wereld is een wereld waarin mensenrechten zwaarder wegen dan populistische angst en vooroordelen; waarin consumptie ten dienste en niet ten koste van het menselijke

floereert; waarin politiek niet voortbouwt op angst voor het verlies van wat (cultureel) eigen is, maar op het vertrouwen dat dat wat echt eigen is niet kwijt kan raken; een wereld waar grond, voorzieningen, en rechten het eigendom noch van staten, noch van bedrijven, noch van individuen zijn, maar aan ons allen 'gegeven' zijn, om ingezet te worden in het belang van allen.

In civiel activisme kan iedereen meedoen, met of zonder erkenning van een staat. Civiel activisme erkent dat we dwars door grenzen heen afhankelijk van elkaar zijn geworden. Het doet inzien dat diegenen die ons eten verbouwen, onze economie versterken, ons milieu vervuilen, en onze wapens kopen in ruil voor de grondstoffen die onze multimediale wereld draaiend houden, aan de andere kant van de wereld leven. Of juist naast ons wonen, ondanks dat ze aan de andere kant van de wereld geboren zijn.

Civiel activisme richt zich op onderwerpen en niet op identiteiten; op belangen en niet op paspoorten. Civiel activisme sluit in, niet uit. Civiel activisme zet zich in voor alles wat civiel is. Wat dat precies is – het civiele dat ons bindt – moeten we nog uitvinden. Maar ons ertoe zetten om precies dat te gaan doen, is al een kordaat begin.

Markha Valenta is interdisciplinair wetenschapper op het gebied van politiek, religie en globalisering aan de Universiteit van Amsterdam en columnist voor openDemocracy.

LEVE ACTIEF BURGERSCHAP, DE MACHT VAN DE TOEKOMST

Maarten van der Meer

De afgelopen tien jaar is het vertrouwen in de Nederlandse politiek, toch al niet zo heel groot na twee Paarse kabinetten, in rook opgegaan. Deze periode loopt parallel met tien jaar dominantie van het populisme in het politieke debat. Vanaf de opkomst van Fortuyn eind 2001 tot de val van het eerste kabinet Rutte hebben de LPF en vervolgens de PVV het politieke speelveld bepaald. Dit aangevuld met populistisch links in de vorm van de SP heeft ertoe bijgedragen dat Nederland is veranderd van het polderland in het gepolariseerde land bij uitstek. Het heeft politiek Nederland verlamd. Nederland is verworden tot het

FOTO: REBKE KLOKKE

land waar alleen nog maar pro en contra aan het woord komen, elke vorm van nuance lijkt te ontbreken en de kracht van het compromis wordt gezien als de zwakte van het politieke midden. Dat is ook weer duidelijk te zien in de aanloop naar de verkiezingen. Je bent voor of tegen Europa, alsof het continent opeens ophoudt te bestaan als je tegen bent, voor of tegen de drie procent norm, alsof partijen die drie procent begrotingstekort nastreven de economie veel meer kapot bezuinigen dan partijen die willen uitkomen op drie en een half procent.

Een en ander laat zien dat Nederland politiek gezien is verworden tot een angstig kind dat niet meer in staat is te zien wat de echt grote problemen zijn en alleen nog maar primair kan reageren op de problemen die hem rechtstreeks worden gepresenteerd. Daarmee wordt het speelveld waar de Nederlandse politiek zich nog op begeeft beangstigend klein. Er wordt al lang niet meer gezocht naar oplossingen voor de lange termijn voor de Nederlandse en de internationale samenleving.

Om bijvoorbeeld een antwoord te geven op zowel de financiële crisis als op de vastgoedcrisis zal een gezamenlijke aanpak van de bankensector en van de hypotheekrenteaftrek noodzakelijk zijn. Kunstmatig wordt nu vooral gekeken naar kleinschalige ingrepen in de hypotheekrenteaftrek gecombineerd met ingrepen in de huursector. Allemaal parels voor de zwijnen. Als allereerst de leenfunctie van de banken wordt teruggebracht tot de nutsfunctie die het eigenlijk altijd al behoorde te zijn en vervolgens de hypotheekrenteaftrek voor alle hypotheeken wordt afgetopt tot pak hem beet 350.000 euro, dan zal je zien dat een enorm gat in de staatsbegroting kan worden gedicht. De banken zijn dan niet meer in staat om woekerwinsten te maken via de rente en over de rug van de mensen met een hypotheek. Het betekent in de praktijk ook dat we niet meer miljarden naar diezelfde banken laten vloeien via de hypotheekrenteaftrek van individuele

personen en dat bespaart de Nederlandse belastingbetaler dus uiteindelijk ook miljarden. Wanneer we dat moeten invoeren? Meteen, ofwel per 2013. Belast vervolgens de winst op de vermogens flink en dek daarmee de schulden van de (jongere) gezinnen die daadwerkelijk in de problemen dreigen te komen door daling van de huizenprijzen. De huizenprijzen zullen eenmalig flink dalen, maar dat is niet zo gek, want ze staan gemiddeld nog steeds dertig procent hoger dan in het jubeljaar 2000, het jaar van de internetbubbel, weet u nog?! Mensen die dachten hun pensioen te kunnen regelen via vastgoedbezit zullen bedrogen uitkomen. De vraag is of we met hen echt medelijden moeten hebben. Jarenlang hebben ze kunnen profiteren van subsidie op eigendom van vastgoed door de staat.

Wat heeft dit verhaal met actief burgerschap te maken zult u denken. Wel, de startgedachte van dit wat verder door mij uitgewerkte idee kwam voort uit een burgerinitiatief genaamd de Dagvan100. Niet de politiek kwam met de oplossing om het lenen van geld weer te gaan zien als een nutsfunctie, maar een investeerder die was uitgenodigd deel te nemen aan deze dag. Mijn voorspelling is dat we dit de komende jaren meer zullen gaan zien. Burgers zullen zich actiever en directer gaan bemoeien met de besluitvorming en met het vinden van oplossingen voor ons land. Niet alle oplossingen zullen meteen leiden tot het Walhalla. Vele oplossingen zullen hooguit een aanzet geven tot nog creatievere en meer innovatieve oplossingen. Maar het antwoord zal, mede door de weg die ze is ingeslagen sinds de opkomst van de populistische partijen in Nederland en het gebrekkige antwoord dat de traditionele partijen daarop hebben gegeven, niet komen uit de politiek. Daar waar de maatschappij weer centraal staat zullen actieve burgers een dominante rol vervullen. Dus, leve het actief burgerschap, de macht van de toekomst.

Maarten van der Meer is zelfstandig cultuurbeleidsadviseur.

VERTRAAGDE BURGERS

Matthea Westerduin

Actief burgerschap. Er zit daadkracht in die woorden en noodzaak. Daadkracht omdat het je maant de wereld beter te maken. Mooier ook misschien. En noodzaak, omdat als niemand daar meer naar zou streven... Nou ja, waar zijn we dan nog?

Tegelijkertijd wringt er iets in die woorden. Het klinkt alsof je met actief burgerschap alles recht kunt zetten. Een stoplap voor dat wat niet goed is: als je maar actief bent en burger, dan valt er wel wat te maken van de samenleving, van het leven. Ja, handen uit de mouwen, hard werken, dat doen we graag. Dan zijn we *in control*. Maar wat nu als er maar heel weinig te herstellen of te repareren valt?

Ik heb een tijdje vrijwilligerswerk gedaan tijdens de kerkdiensten in een psychiatrische inrichting. Werk kun je het niet echt noemen, de diensten werden gehouden in een TL verlicht lokaaltje en ik stopte de bloemen in een vaas, legde de liedboeken klaar en zette koffie. Dat laatste was dan weer wel heel belangrijk, want koffie en sigaretten zijn op dat soort plekken van levensbelang.

Er zaten niet meer dan tien, vijftien mensen in het zaaltje, waarvan de helft halverwege wegliep naar het rookhok voor de benodigde nicotinetoevoer. Af en toe riep iemand een wonderlijke geloofsgetuigenis door het lokaal, waar de voorgangers soepel hun verhaal omheen moesten breien. Dat deden ze met gemak - ze waren toch van het soort dat niet te beroerd is om voor vijftien man te preken.

Soms zag je een bezoeker een tijdje niet. Omdat hij een terugval had gekregen of een manische periode, of hij was over het hek geklommen bij de spoorlijn. Met anderen ging het juist heel goed, maar ook

zij zaten uiteindelijk weer in dat lokaaltje, grijs en in zichzelf gekeerd. Herstel was er weinig en een opname in de inrichting was voor iedereen de constante factor. Steeds weer opnieuw beginnen, dat was het enige wat ze konden doen. Aan een dag, aan een bezoekje, aan een therapie, of aan de gang naar de supermarkt.

Wat ik kon meebrengen was een thermoskan koffie. Geen oplossingen of hoopgevende perspectieven. En dat is nog niet zo gemakkelijk. Veel ingewikkelder zelfs dan actief burger zijn. Toegeven dat er dingen buiten je eigen bereik liggen, niks kunnen doen en dan toch niet weggaan. Iemands lijden verdragen, dat past niet zo goed bij deze tijd.

Het maakt ons ongemakkelijk, dat er soms geen verbetering is. Om dan bij iemand te gaan zitten en er gewoon te zijn, dat vergt veel discipline. Mij lukte het maar met moeite, ik heb het niet langer dan drie jaar volgehouden.

Wel moet ik vaak aan hen denken, de mensen in dat zaaltje, vooral bij dit soort discussies. Aan Abel achter de vleugel en Roeland met zijn vergeelde baard en zijn blouse half uit zijn broek. Samen zongen ze het Ave Maria van Schubert, iedere zondag opnieuw.

Matthea Westerduin is programmamedewerker, docent aan de Universiteit Utrecht en freelance journalist.

VAN BUURTBARBECUE NAAR KRITISCH BURGER

Heleen Snijders & Kai Pattipilohy

Nederland lijkt af te stappen van het idee van een overheid die burgers van de wieg tot het graf verzorgt. De grenzen van de verzorgingsstaat zijn bereikt. Mensen worden in grotere mate dan voorheen zelf verantwoordelijk geacht hun problemen op te lossen. Maar een nieuw, wellicht meer Amerikaans model van burgerschap, vereist een omslag van zowel burgers die daar vorm aan moeten geven als een overheid die daar de randvoorwaarden voor moet creëren. Wat is nodig voor de overgang van gesubsidieerde buurtbarbecues tot kritisch en actief burgerschap? Waar vind je die kritische en actieve

FOTOS: ED REGER

burgers? Herken je ze als je ze tegenkomt? En hebben we het allemaal in ons, of is het een gave om je verantwoordelijkheid te nemen? In het verleden werd de rol van kritisch burger vooral gespeeld door een culturele voorhoede van denkers, kunstenaars en activisten. Deze groep durfde af te wijken van de gangbare normen, oversteeg sociale klassen en kon vanwege haar grote culturele invloed wegbereider zijn voor nieuwe opvattingen. De massa volgde op gepaste afstand en pikte er het hare uit op het moment dat ze er klaar voor was. Onder meer door globalisering en de opkomst van sociale media is niet alleen de afstand tussen de voorhoede en volgers kleiner geworden, maar is er ook meer variatie gekomen in de rollen die je kunt spelen. In een platte structuur met flexibele netwerken liggen die niet meer vast en hebben mensen ruimte om hun eigen rol te kiezen.

Een belangrijk aanknopingspunt voor het nieuwe burgerschap ligt volgens ons in dit gegeven: het feit dat iedereen mee kan doen. De elite vindt haar weg wel, juist in de massa ligt het potentieel. Maar, hoe zorg je dat al die burgers ook mee gaan doen? En wat verwachten we eigenlijk van hen? Maakt af en toe een tweet de wereld insturen je automatisch een kritische burger?

Wij denken dat je als overheid veel meer van burgers mag en kan verwachten. Maar dat betekent ook dat de overheid het monopolie op burgerschap moet loslaten. Het initiatief voor de invulling van burgerschap komt te liggen waar het hoort, namelijk bij de burgers zelf. De nieuwe taak voor de overheid wordt het beschermen van burgerschap. Want actief burgerschap mag er niet alleen voor hen zijn die zich dat kunnen permitteren. De overheid heeft de afgelopen jaren vooral geprobeerd om burgerschap leuk te maken en daar moet zij heel snel van afstappen. Zoals Frits Bolkestein eerder al zei: 'democratie is niet voor bange mensen'. En actief burgerschap, nee, dat is dus niet altijd leuk. Wij werken dagelijks met jonge mensen die zich dat maar al te goed realiseren: joodse en islamitische studenten die sa-

men lesgeven op VMBO's over de Tweede Wereldoorlog en het Midden-Oosten conflict; homostudenten en moslimstudenten die met leerlingen in gesprek gaan over homoseksualiteit. En dat juist op scholen waar deze onderwerpen gevoelig liggen en soms heftige emoties oproepen. Stuk voor stuk worden de studenten waarmee wij werken in deze gesprekken geconfronteerd met antisemitisme, homofobie, islamofobie of, wanneer zij hun directe omgeving aanspreken, het verwijt een verrader te zijn. Maar wat zij op scholen met name oogsten met hun inzet als rolmodel is respect van nieuwe, zelfkritische, jonge burgers. Een grotere en zeker meer fundamentele opbrengst dan een gezellig gesprek met de buurman op de buurtbarbecue...

Deze studenten, die doorgaan en persoonlijke risico's nemen waar een ander de handdoek in de ring gooit, zijn wat ons betreft de bruggenbouwers van de toekomst. Alleen worden zij niet herkend. Ze maken vaak geen deel uit van de elite en voelen zich niet aangesproken of welkom bij traditionele instituties. Veel van hen vinden zichzelf niet eens geëngageerd. Wij zien jongeren, veel eerste generatie studenten, die van huis uit niet altijd gewend zijn hoog van de toren te blazen. Maar niet de grootste mond hebben, betekent niet dat je geen verantwoordelijkheid wil en kan nemen.

Naast denkers hebben we vooral ook doeners nodig, mensen die het voorbeeld willen geven. Wij zien dat juist dié nieuwe, en diverse, generatie jonge burgers, die niet alleen kritisch durft te zijn naar de overheid, maar ook naar zichzelf en hun directe omgeving, staan te trappelen om een actieve rol te vervullen. Zij weten werelden te verbinden, en daarmee een brug te slaan tussen de open samenleving en meer gesloten samenlevingen. Dat is wat ons betreft één van de grootste uitdagingen van deze tijd.

Heleen Snijders & Kai Pattipilohy zijn werkzaam bij het bureau voor maatschappelijke innovatie Diversion en auteurs van het boek *Peer Education 2.0, voor de klas op sneakers*.

ACTIEF BURGER ZIJN IS GEWOON BURGER ZIJN

Hugo de Greef

Vanuit welk plekje in Europa na te denken over actief burgerschap – de aardig aangelegde eigen tuin, of het gerieflijk stedelijk optrekje, de gekoesterde werkplek, of de omgeving van café, bibliotheek, sportclub – het oogt haast onwezenlijk. Waar de zomerzon aarzelend is of daar waar ze schroeiend heet is, onze dagelijkse omgeving maakt de zorg om actief burgerschap wel erg relatief. We zijn toch vooral een verwend volkje? Misschien gaat dat niet op voor alle mensen in Europa, maar wel voor een groot deel van dit wankelende continent.

Wat is dat dan: 'zelfstandig verantwoordelijkheid nemen voor gemeenschapsbelangen'? Hoe moet je dat nu zijn: 'een actieve burger'? Is het eigenlijk geen tegenstelling 'actief' en 'burgerschap'? Burger zijn houdt maatschappelijke en onderlinge verantwoordelijkheid in. Dat komt er niet zomaar bij, als iets waarvoor je kan kiezen. Toch? Argumenteren en pleiten om duidelijk te maken dat burgerschap verantwoordelijkheid inhoudt, is evident. Actief burgerschap zien als iets dat eraan toegevoegd wordt, alsof het een uitzonderlijke zorg is, lijkt mij dan niet meer te kloppen.

Uiteraard moet er een omgeving zijn waarbinnen de burger een volledige burger kan zijn. De economische context is misschien de eerste voorwaarde. Die is ingewikkeld omdat dit aspect zeer ideologisch is: het hele scala is mogelijk, van zeer vrije markt tot nauwgezette geleide economie. Hoe dan ook, een goede graad van zich economisch vrij en voldoende verzorgd weten, is een voorwaarde. Het staat - hoe je het wendt of keert - dichtbij de spanning tussen eigenbelang en zorg voor de gemeenschap, als tweede com-

ponent van de nodige omgeving. En tenslotte zijn er de sociale en culturele voorwaarden. Eten en drinken, gezondheidszorg, onderwijs.... Maar ook de culturele omgeving.

Misschien dragen we vooral zorg voor het burgerschap door cultuur. De culturele burger, en dan heb je de interessante spanning met het concept de Europese burger en het hele vraagstuk rond identiteit. Ben ik de evidente actieve burger als ik mij herken in mijn dorp en minder actief ben als Europees burger? Wil ik 'zelfstandig verantwoordelijkheid nemen voor de belangen van mijn Europese medeburger'? Wil ik die armlastige Griek of Spanjaard wel in mijn buurt? En zou de burger die na dit alles er gewoon voor gaat niet per definitie de actieve burger zijn?

Hugo De Greef is cultureel ondernemer en is lid van de Raad van Toezicht van Felix Meritis.

GEËNGAGEERDE BURGERS KIJKEN VERDER

Halleh Ghorashi

FOTO: LAURA DE HAAN

In zijn boek *Liquid Modernity* onderscheidt een van de grootste sociologen van onze tijd, Zygmunt Bauman (2000) twee fases van moderniteit: de fase van het begin van moderniteit en de fase die hij de laatmoderne tijd noemt. De beginfase van moderniteit stond in het teken van de bevrijding van het individu van de onderdrukkende en vanzelfsprekende culturele, religieuze en familiere machtsstructuren. Toch beweert Bauman dat deze strijd voor individuele autonomie ons heeft gebracht tot een situatie waarin individuele ruimte en autonomie te absoluut is geworden. Nu is de uitdaging niet meer het stellen van grenzen door het individu, want door de extreme drang naar autonomie

heeft het individu haar connectie met het publieke verloren.

De laatmoderne tijd kenmerkt zich door het feit dat individuen vooral hun eigen grenzen en rechten bewaken, ook als dit ten koste gaat van de rechten en grenzen van anderen en van de gemeenschap. De balans tussen individuen en hun gemeenschap is verstoord. In dit licht bezien, wordt de democratie gereduceerd tot een verzameling individuele uitingen van frustraties en claims op de politiek om daar iets aan te doen. Het oude besef dat een gemeenschap meer is dan de som der delen, lijkt passé; de gemeenschap is slechts de som der delen geworden, schrijft Bauman. In deze zeer geïndividualiseerde tijd lijkt het onlogisch om iets te doen voor het publieke, als het niet meteen een vertaling kan krijgen richting het eigenbelang. Als vroeger de strijd ging om het bevrijden van het individu en het bewaken van haar of zijn autonomie ten opzichte van de collectieve krachten, zien we nu een omgekeerd proces: het publieke belang wordt gekoloniseerd door het individuele belang.

Neem bijvoorbeeld de discussie over vrijheid van meningsuiting. Daarin gaat het vooral om de individuele vrijheid om alles te mogen zeggen en doen, ongeacht de effecten voor de gemeenschap. Dit is wat door Baukje Prins (2004) het tijdperk van 'het nieuwe realisme' wordt genoemd; een tijdperk waarbij 'moet kunnen worden gezegd wat er wordt gedacht'. De overheersing van dit nieuwe realisme heeft ertoe geleid dat vrijheid vaak wordt gelijkgesteld aan het recht om te schofferen.

Het was de joodse filosoof, Emanuel Levinas, die kritiek heeft gegeven op de te veel op het 'ik' gebaseerde uitgangspunten van de moderne filosofie. In zijn denken was Levinas zoals vele anderen van zijn tijd beïnvloed door de gruwelijkheden van de Tweede Wereldoorlog. Hij schrijft dat het gelaat van de ander een appél aan ons doet om verder te kijken dan alleen onze eigen grenzen en belangen. Het doet een beroep op onze verantwoordelijkheid om de ruimte van het Anders-zijn te bewaken. Geëngageerde burgers zoeken daarom constant naar een balans tussen het eigenbelang en het belang van de gemeenschap. Ze durven hun grenzen te verleggen om nieuwe verbindingen toe te laten waardoor hun individuele belang voortdurend tegen het licht van het algemene belang wordt gehouden. Door deze grensverleggende verbindingen nemen deze burgers de verantwoordelijkheid om de sociale kant van hun bestaan te voeden, te vitaliseren en te bewaken.

Halleh Ghorashi is bijzonder hoogleraar Management van Diversiteit en Integratie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

POLDERENDE BURGER

Yvonne Zonderop

FOTO: MERLIJN DOOMERIK

Bij de Nederlandse Kamers van Koophandel staan meer dan een kwart miljoen stichtingen en verenigingen ingeschreven – een duizelingwekkend aantal. Wie meent dat het burgerschap er slecht voor staat, zou dit simpele gegeven eens tot zich moeten laten doordringen. Van oudsher sloegen Nederlanders de handen ineen om hun belang te behartigen, hun ideeën te verkondigen, een goed doel van de grond te krijgen of hun hobby uit te leven – en dat veelal buiten de politiek om. Aldus gaven we vorm aan de publieke zaak.

We hebben er zelfs een eigen term voor: polderen. (Belangen)organisaties van burgers namen – samen met de overheid – verantwoordelijkheid voor het maatschappelijk reilen en zeilen. Polderen staat er nu slecht voor want het wordt geassocieerd met stilstand en met achterkamertjes. Maar het hoort bij Nederland als stroopwafels en Leidse kaas. Op basis van gelijkwaardigheid, maar met erkenning van de verschillen, zijn wij gewend om tot werkbare afspraken te komen, waar iedereen zich aan gebonden weet. De vormcrisis die het poldermodel nu beleeft, doet aan dat grondbeginsel niets af.

Kijk maar om je heen; overal in Nederland nemen burgers weer initiatief. Dat loopt van energieopwekking tot autoruil, en van voedselvoorziening tot onderlinge zorg. *De Groene Amsterdammer* wijdde er een prachtig themanummer aan. Onze verzorgingsstaat is te bureaucratisch en te anoniem geworden, de polder is vastgelopen. En dus zorgen burgers voor een correctie. Ze nemen het heft in eigen hand en grijpen daarmee terug op een oude traditie. Hoe gaan woningcorporaties, scholen, de belastingdienst en al die andere maatschap-

pelijke instellingen hiermee om – dat is de interessante vraag. Luisteren ze oprecht? Gaan ze de verantwoordelijkheid delen? Als dat lukt – en ik noem dat streven Polderen 3.0 – krijgt burgerschap in Nederland pas echt een impuls; dan kunnen we in gezamenlijke verantwoordelijkheid de publieke zaak weer vormgeven.

Yvonne Zonderop is zelfstandig journalist, gespreksleider en bestuurder. Bij ISVW Uitgevers verscheen van haar: *Polderen 3.0 – Nederland & het algemeen belang*.

TOEKOMST VAN ACTIEF BURGERSCHAP IN EUROPA

Steve Austen

FOTO: ZOË SCHOON

In 1987 was ik medeorganisator van Amsterdam Culturele hoofdstad van Europa – een toekomst voor ideeën (ACH '87). Naast alle mogelijke voorstellingen, tentoonstellingen en andere culturele uitingen wilden wij prominent aandacht vragen voor de rol van het individu in de toen nog, Oost-West dialoog. Onze stelling was dat de verdragen van Helsinki aan individuele kunstenaars uit de toenmalige Sovjet-Unie het recht gaven directe contacten met collega's in West-Europa aan te knopen en te onderhouden en vice versa.

Om deze verdragsbepalingen handen en voeten te geven was in 1985 een cultuurcongres in Boedapest gehouden, waar Günter Grass namens de Duitse delegatie, een voorstel tot het oprichten van een onafhankelijke pan-Europese, culturele stichting inbracht. Het voorstel kon weliswaar op grote instemming van de aanwezige landen rekenen, maar werd getroffen door een veto

van Roemenië en de VS. Zou het voorstel daarmee definitief van de baan zijn? Zou het niet mogelijk moeten zijn om zo'n onafhankelijk burgerinitiatief van de grond te krijgen zonder de goedkeuring van de politiek? Om dat te testen moesten we natuurlijk zélf, als actieve burgers in actie komen, daarbij gesteund door anderen, liefst onafhankelijke kunstenaars en intellectuelen die in de landen achter het IJzeren Gordijn een symboolfunctie zouden kunnen vervullen.

Het zou de civil society zélf moeten zijn die een dergelijk idee uitvoert, zo was onze gedachte, daarin gesteund door de oorspronkelijke indier ervan, Günter Grass himself. Kort en goed: één van de hoogtepunten van ACH '87 was de oprichting van The informal working body Gulliver, waarvan het secretariaat in Felix Meritis was gevestigd. De denktank van kunstenaars en intellectuelen uit Oost- en West-Europa heeft zo'n tien jaar lang, alle mogelijke bijeenkomsten gehouden, internationale discussies aangezwengeld en vele internationale uitwisselingen georganiseerd.

Wat wij in 1987 niet wisten, was dat kort daarna door het imploderen van de socialistische regimes in Midden- en Oost-Europa nogal wat van onze vrienden plotseling in de gloednieuwe regeringen opdoken of daar nauw mee verbonden waren. Het leek er even op dat actief burgerschap en democratie gelijk op zouden gaan. Helaas is dit een illusie gebleken. Wel heeft de val van het communisme de ruimte geschapen voor verdere uitbouw van de samenhang tussen beide begrippen: democratie én burgerschap in Europa.

Was in het oprichtingsverdrag van de EU in 1992 nog geen sprake van het begrip 'burger', in het Verdrag van Lissabon wordt de basis gelegd voor een nieuwe definitie van de Europese Unie, namelijk als een unie van 'citizens' en 'member states'. Een burger van de Unie is dus niet alléén burger van bijvoorbeeld Nederland, maar óók burger van de Unie.

De invulling van deze vorm van burgerschap zie ik eerst en vooral als een cultureel proces, vandaar dat ik opteer voor het bevorderen van zoiets als Europees burgerschap. Daarbij vermijd ik zo veel mogelijk de term cultureel burgerschap omdat die mijns inziens ten onrechte suggereert dat er naast het staatsburgerschap – dat door zijn aard een individuele aangelegenheid is – nog ruimte zou moeten zijn voor andere definities van burgerschap gebaseerd op groepsrechten van culturele en etnische minderheden.

Actief burgerschap in Nederland en dus ook in Europa blijft in mijn opvatting een individuele zaak van diegenen die bin nen een door de wetgever gegarandeerde

rechtsruimte hun recht op het mede vormgeven van hun politieke omgeving opeisen, door samen met andere burgers de permanente vernieuwing van de samenleving te onderzoeken en van ammunitie te voorzien.

De toenemende politieke eenwording van Europa zal gepaard moeten gaan met een voortdurende versterking van de waardengemeenschap waarop de toenemende politieke samenwerking gebaseerd is. De invulling van actief burgerschap is daarvoor *condicio sine qua non*.

Steve Austen is permanent fellow Felix Meritis.

ONDERNEMENDE BURGERS

Asceline Groot

Je kijkt naar de ondergaande zon op een strand in Indonesië, één van de mooiste plekken op aarde. Terwijl je slaapt word er een flinke storm. De volgende dag word je wakker en geloof je niet wat je ziet: het hele strand ligt bezaaid met afval, vooral plastic. Wat doe je?

Dat overkwam Marius Smit. Hij schrok er zo van dat hij stichting Plastic Whale oprichtte. Met een duidelijk doel: hij wil een boot bouwen van plastic afval. Een sloep, waarmee hij laat zien dat ook afval van waarde kan zijn. Marius raakt bij de mensen die hij ontmoet een gevoelige snaar. Allerlei organisaties bieden aan hem te helpen. Met spullen, met mankracht, met geld of met iets anders van waarde. Die boot gaat er komen.

Voor mij is Marius het voorbeeld van 'actief burgerschap'. Of, zoals ik het zelf liever noem: ondernemende burgers. Hij wacht niet tot de overheid of het bedrijfsleven dit grote probleem oplost, maar gaat zelf aan de slag. De kans is klein dat hij met het

bouwen van deze boot het probleem van de 'plastic soep' oplost. Maar is dat een reden om het niet te doen? Wie weet slaagt hij erin deze boot te bouwen en kan hij zijn techniek om goedkope boten te bouwen, beschikbaar stellen aan ontwikkelingslanden.

Ik zie dat steeds meer mensen een probleem dat hen verontrust, aangrijpen om er zelf iets aan te doen. Maar wat is de impact? Maken ze een einde aan de wereldwijde voedselproblematiek? Of aan de eurocrisis? Of aan de strijd in Syrië? Misschien hebben veel van deze projecten maar een kleine impact. Maar als je ze bij elkaar optelt, ontstaat er dan geen leefbare wereld? Voor mijn gevoel is er een verandering van onderop aan het ontstaan, die inhoudt dat ondernemende burgers zich willen inzetten voor een eerlijke, schone wereld.

Denk je dat ik een idealist of een dromer ben? In mijn werk ontmoet ik elk jaar honderden mensen die werken aan een duurzame samenleving. Die groep wordt steeds groter. Er komt een punt dat er een sneeuwbaaleffect ontstaat dat iedereen meeneemt. Ook de overheid. Ook het bedrijfsleven. Het is zo simpel: slimmer, schoner en met een langetermijnvisie is de enige houdbare weg naar de toekomst. De ondernemende burger staat hierin centraal.

www.plasticwhale.org

Asceline Groot is senior adviseur externe en interne communicatie bij de ASN Bank. Zij is verantwoordelijk voor sponsoring en het online platform "Voor de Wereld van Morgen". Daarnaast is ze auteur van de boeken *Het Nieuwe Groen* en *Dromen voor Altijd*.

EMPATHISCHE VRIJE BURGER

Farid Tabarki

Individualisering en zelfbeschikking zijn de mantra's die we de afgelopen jaren hebben meegekregen dankzij een levendig maatschappelijk debat. Precies om die reden willen we het - burgerschap - nu zelf op een effectieve wijze doen. Dege-
nen die van een 'kloof tussen burger en politiek' spreken, denken dat burgers er behoefte aan hebben om bij politici op schoot te kruipen of dat men elke dag wel aan een referendum zou willen meedoen. Helemaal gênant wordt het als politici gaan denken dat ze bij de burger op schoot

moeten. De gemiddelde burger wil niets liever dan dat politici heldere taal spreken en hun verantwoordelijkheid nemen om in grote lijnen het land te besturen. De details vullen de mensen zelf wel in. Velen zijn immers inmiddels gaan inzien dat de gevestigde politieke orde niet in staat is om de problemen op te lossen waar zij mee zitten. Of het nu gaat om het milieu of het gebrek aan een toekomstig pensioen, het lijkt erop dat je maar beter zelf actie kunt ondernemen dan wachten op de instituties om tot verandering te komen.

De moraal van deze 'nieuwe' burgers: vertel het maatschappelijk verhaal niet vanuit de overheid of vanuit een sprookje (de grote verhalen/ideologieën van vroeger), maar vanuit het individu. Plaats de rechtsstaat vóór de democratie. Verdedig zakelijk denken bij collectieve voorzieningen. Plaats de kunstenaar vóór zijn publiek. Denk seculier, al ben je nog zo vroom. Dan pas bied je een gezonde voedingsbodem voor een gemeenschap die wat voorstelt, voor herverdeling die eerlijk is en een vangnet biedt voor degenen die het nodig hebben, voor waarheid en schoonheid en voor een land waarin godsdienst bijdraagt aan eenheid in plaats van aan verbrokkeling. Een multiculturele samenleving ontploft door ingebeeld eenheid. Oefen geen druk op mensen uit om tot een gemeenschap te gaan behoren, maar stimuleer eigenwaarde. Empathie naar de 'ander' - of richting de maatschappij als geheel - kan alleen dan groeien.

Farid Tabarki is oprichter en directeur van Studio Zeitgeist.

BURGERSCHAP EN RELIGIE

Erik Borgman

FOTO: ARJAN BROERS

Er zijn twee visies op burgerschap in onze samenleving. In de eerste visie wordt je burgerschap verleend. Het prototype is hierbij het staatsburgerschap: mensen krijgen het recht zich burger van Nederland te noemen. In de tweede visie ben je burger door je actief als burger te gedragen. Door je in te zetten voor het algemeen belang, toon je burgerschap. Deze twee visies lopen op het moment door elkaar. De algemene consensus van dit moment lijkt te zijn dat slechts diegene die het burgerschap verdient, het ook zou mogen verkrijgen.

Klassiek geldt burgerschap echter als iets wat nu juist *vrij* vormgegeven moet kunnen worden. Willen mensen zich goed kunnen inzetten voor het algemeen belang, moeten zij tegelijkertijd vrij zijn zelf hun visie te bepalen op wat het algemeen belang is. Dat is de grondslag van de vrijheid van meningsuiting, van drukpers, van vereniging, van godsdienst: burgerschap dient men in vrijheid vorm te kunnen geven. Wanneer wij sinds 1948 zeggen dat het hierbij om mensenrechten gaat, dan beweren we dat deze vrijheid vooraf gaat aan elke vorm van burgerschap die mensen al dan niet verleend kan worden. Op basis van het enkele mens-zijn zelf – dus niet op basis van welk verder criterium dan ook – heeft iedereen in beginsel het recht in vrijheid bij te dragen aan de opbouw van onze gezamenlijke wereld.

Op het moment meent de publieke opinie spontaan dat vrij is wie waardig bevonden is om vrij te zijn: wie geen extreme opvattingen uit, niet ingaat tegen wat wij in meerderheid als goed herkennen, zich niet inzet voor wat anderen vrezen. Het ontslaan van een ambtenaar van de burgerlijke stand omdat hij geen twee mannen

of twee vrouwen wil trouwen, verschoont daarom als tolerantie, terwijl de visie van de betreffende ambtenaar als intolerant geldt, ook als deze er niet op uit is te verhinderen dat mannen met mannen en vrouwen met vrouwen trouwen maar dat zelf niet wil doen.

Als we alleen vrijheid willen verlenen aan visies die de vrijheid zoals die wordt opgevat respecteren, ontstaat een vreemde paradox. Het verbod kinderen onder de twaalf te laten werken werd ook ooit gezien als schending van de vrijheid, zowel van de werkgever als van het kind. Het goed uitoefenen van burgerschap vraagt juist om de vrijheid om tegen de consensus in te gaan, ook tegen de consensus van wat vrijheid is. We hebben grensoverschrijders nodig om een samenleving te vormen waar meer mensen dan nu volwaardig burgers kunnen zijn.

In deze situatie raakt religie geregeld in de knel. In een gesprek uitte de wethouder voor integratie en diversiteit van een grote stad haar bewondering voor de inzet van het Leger des Heils voor mensen aan de rand van de samenleving. Het toppunt van verantwoordelijk burgerschap volgens haar. Tegelijkertijd sprak zij haar afkeer uit over de inzet anderen te bekeren. Punt is echter dat beide bij elkaar horen. Omdat zij menen dat elk mens een kind is van God, menen christenen dat geen mens verloren mag gaan. Honger en dakloosheid vragen niet om tolerantie, maar om verzet. Religieuze verwezing vraagt erom het evangelie te preken dat iedereen burger is van Gods koninkrijk. Opdat iedereen dat gaat geloven en daarnaar gaat leven.

Erik Borgman is hoogleraar theologie van de religie aan de Universiteit van Tilburg.

VERENIGING NEDERLAND

Joost Janmaat &
Thijs Middeldorp

Actief burgerschap? Dat is de inzet voor de publieke zaak, het erkennen en beleven van maatschappelijke verantwoordelijkheid. En dan niet alleen als plicht maar ook als bron van plezier en voldoening.

De laatste decennia is er teveel gepraat over BV Nederland. Over kostenplaatjes en concurrentieposities, over kenniseconomie en vergrijzing van de beroepsbevolking. Over Nederland als bedrijf, met een paar verstandige lieden aan de top.

We moeten weer komen te praten over Vereniging Nederland. Over wat je deelt en met wie. Dat klinkt simpel en dat mag het van ons ook best zijn: in een (voetbal) vereniging zijn de zaken ook simpel: je betaalt contributie voor je lidmaatschap (grondslag), roddelt over de leden van een andere vereniging (identiteit), en maakt duidelijke afspraken over de afwas en de bardienst (rechten en plichten).

Burgerschap is lidmaatschap van Vereniging Nederland. En juist de drift tot zelforganisatie vanuit gedeeld eigenbelang zien we overal om ons heen. De Kunststad in de NDSM, de Buurtzorg, de Amsterdamse Energie Coöperatie, Voordekunst, crowd-organized Magneet Festival, het witte autoplan Amsterdam, de Voedselbank en de Weekendschool.

Wij organiseren ons rond een gedeeld eigenbelang in de Open Coop (een coöperatie van creatieven), Amsterdam Energie (een coöperatief energiebedrijf) en Sociëteit Sexyland (een kunstsociëteit met 365 leden).

In al die initiatieven geloven we dat het linkse ideaal van solidariteit en het rechtse ideaal van zelfredzaamheid hand in hand gaan. *Do it yourself en do it together*. Open, als in dat iedereen mee kan doen, en coöperatief, vanuit een gedeeld eigenbelang.

Joost Janmaat & Thijs Middeldorp zijn respectievelijk oprichtend partner en partner van Partizan Publik.

FOTO: ARTHUR VAN BEEK

VAN ONTTROKKEN CONSUMENT- NAAR BETROKKEN BURGER

Ruben van Zwieten

Er zijn vele eendere mensen voor wie hun kinderen en hun vrienden het hele mensdom vormen dat ze op hun weg tegenkomen. Ze bespreken de bestemmingen van hun ski- en zomervakanties met hun vrienden. Alles wat hoort bij het leven van het kind moet gegeven worden. Daarvoor leef je toch? Wat anders? Wat de rest van hun medeburgers betreft: ze staan wel naast hen, maar zien hen niet.

Misschien is de uitweg uit dit vastgelopen maatschappelijk systeem dat ogenschijnlijk succesvolle mensen in Nederland werkelijk met ontferming over de kwetsbaren van deze samenleving bewogen raken. Dat deze bovenlaag er op attent wordt gemaakt dat de armoede en ellende in Nederland en buiten de grenzen ons doet herinneren aan ons aller armoede en ellende. Als je je naar je medeburger nu eens niet als onttrokken consument zou opstellen; medeburgers die geen uitweg zien en zeker niet een eigen weg voor ogen hebben. Alleen als je hen ontmoet, raak je bij hen betrokken. En dat betekent niet met weer dezelfde vrienden de Alpes d'Huez opfietzen of aan te schuiven aan een benefietdiner met BN'ers zonder dat wederom de kwetsbare groep zelf present is.

In de concrete ontmoeting groeit er misschien wel een gevoel van ontferming. Een gevoel waar je onbewust behoefte aan had. Je wordt van onttrokken consument een

betrokken burger. Je hebt namelijk niet met je tweeënvijftig procent belastingtarief je betrokkenheid *geoutsourced* aan de overheid.

De brede bovenlaag in Nederland moet worden aangespoord – door middel van geld, kennis, invloed, netwerk of gewoon aandacht in de ontmoeting – aan de kant van de gebukten en gebeukten van deze samenleving te gaan staan. Als we tenminste willen onderkennen dat er toch op zijn zachtst gezegd zichtbare en veel onzichtbare armoede en ellende is (en dat geldt zelfs voor de sterken, waarbij de armoede meer geestelijk is).

Het is hard knokken maar je begint ermee door te verkondigen dat wij allen in beginsel bevrijd, geholpen en gerechtvaardigd zijn en daarmee zelf niet anders kunnen dan te bevrijden, te helpen en recht te verschaffen. Dat zou de onttrokken consumenten tot betrokken burgers en eveneens tot échte, en daarmee ook, gelukkigere mensen maken.

De zogeheten groep ‘elite’ is anno 2012 in Nederland nog altijd talrijk. Een meritocratie noemen we dat. Geen exclusieve bovenlaag, iedereen moet de top kunnen halen. De babyboomers hebben het geweten. Ze zijn vervolgens met bijna niets anders bezig geweest, om vervolgens pas toen ze met pensioen gingen ‘iets terug te willen geven aan de samenleving.’

Je moet het daarom niet doen – om het in Zuidas jargon te zeggen – voor ‘een stukje’ maatschappelijke betrokkenheid, ‘een stukje’ imago en ‘een stukje’ cv-oppoetserij, ‘een stukje’ zingeving, ‘een stukje’ MVO, voor ‘een stukje’ paragraaf in je jaarverslag. Die ontferming moet intrinsiek zijn. Dat lukt niet door tegen jezelf te zeggen: word nu van binnenuit door ontferming bewogen. Om die ontferming daadwerkelijk van binnenuit te laten ontstaan moet je oog in oog staan met kinderen, mensen, die geheel en al zijn aangewezen op de hulp van een ander. Direct of indirect daartoe gedwongen.

Maar wat is er een gigantische drempelvrees om oog in oog te staan met deze groep mensen. “Geen tijd, geen tijd”, ondanks talloze initiatieven als Nederland Cares om flexibel te vrijwilligen. Maar de lifestyle mens wil niet geconfronteerd worden met de gebrekkigheid van deze wereld. “Nee sorry, dat is niet echt iets voor mij.” “Pardon, niet iets voor jou? Ook jij leeft precies in deze wereld.”

Je moet ze spreken, je moet ze zien, je moet ze misschien wel aanraken: dak- en thuislozen, gehandicapten, sociaal geïsoleerden, eenzamen, vluchtelingen, mensen met psychosociale problemen, kansarme probleemjongeren. En natuurlijk moet je die mensen stimuleren niet automatisch hun handje op te houden, maar dat pleit jou niet vrij van contact. *Live* contact, want pas in het

daadwerkelijke contact met deze mensen worden direct of in latere instantie zaadjes geplant die kunnen ontkiemen tot ontferming. Dan pas word je als mens geraakt, in beweging gezet, geïnspireerd. Je wordt een aangeraakt, bewogen en bevlogen mens.

Je volgt de actuele berichtgeving in achterstandswijken in eigen land en over de grenzen in oorlogsgebieden en de gebrekkigheid komt je tegemoet. Het verhaal gaat dat de verbondsgod aan de kant van de gebukten en gebeukten staat, aan de kant van hen die monddood zijn gemaakt. Ze zijn onmondig om nog te kunnen schreeuwen om hulp. Hun gebrekkigheid is de gebrekkigheid van de samenleving zelf. Hun gebrekkigheid is ons aller gebrekkigheid – onze eigen gebrekkigheden als zogenaamd maatschappelijk sterken nog daargelaten.

Als de maatschappelijk sterken aan de kant van hun anonieme medeburgers gaan staan, dan worden zij niet alleen van onttrokken consumenten, betrokken burgers, maar evenzo van zwervende zielen, hoopvol gerichte mensen.

Ruben van Zwieten is predikant en ondernemer.

UITGELICHT

Actief Burgerschap *How to make it work?*

DONDERDAG 6 SEPTEMBER / 13.30 – 18.00 UUR

Wat is de rol van de burger in een sterk veranderende samenleving? Wetenschappers, journalisten, politici en de burger buigen zich over vragen als: hoe moet actief burgerschap in de dagelijkse praktijk vorm krijgen? Welke methodes en strategieën kunnen voor maatschappelijke organisaties, individuele burgers en jongeren van de sociale netwerkgeneratie van nut zijn?

Actief Burgerschap: How to make it work? is een workshopserie die vanaf 2012 jaarlijks zal plaatsvinden in Felix Meritis. De eerste

workshop *Actief burgerschap en de publieke ruimte* wordt geleid door Teun Gautier (uitgever *De Groene Amsterdammer*) en Steve Austen (Permanent Fellow Felix Meritis). Sprekers zijn o.a. Farid Tabarki (Studio Zeitgeist), Frits Bloemberg (HOPE XXL) en Bart Drenth (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling). Verschillende experts en initiatiefnemers presenteren en become-tariëren praktijkvoorbeelden.

De workshop is toegankelijk voor max. 25 deelnemers, bij voorkeur tussen 20 en 35 jaar. Meer informatie over de workshop en deelname: www.felix.meritis.nl en www.amsu.edu.

GEORGANISEERD DOOR FELIX MERITIS EN THE AMSTERDAM-MAASTRICHT SUMMER UNIVERSITY.

Dagvan100 Progressief *Liberaal Manifest*

DONDERDAG 6 SEPTEMBER / 18.15 UUR

De initiatiefnemers van de Dagvan100, die op 10 juni 2012 plaatsvond, vroegen honderd onafhankelijke en betrokken denkers om de bouwstenen voor een nieuw verhaal. In Felix Meritis wordt het eerste deel gepresenteerd van een zesdelige reeks waarin deze denkers en auteurs de huidige politiek uitdagen en nieuwe vragen oproepen.

Bij de Dagvan100 kwamen sterk verschillende mensen opvallend snel tot een gelijkaardige, progressief-liberale denkrichting. Het politieke stelsel zal zich moeten hervinden, de vooruitgangsgeoriënteerden zullen hun krachten moeten bundelen.

De Nederlandse politiek is gestagneerd. Het lukt regering na regering niet om vooruitgang te boeken op urgente dossiers. Of het nu gaat om kwaliteit in het (semi-) openbaar bestuur, gezondheidszorg, onderwijs, duurzaamheid, een kleinere overheid, ons financiële stelsel: het zit muurvast.

Een aanzienlijk deel van de Nederlanders snakt naar vooruitgang. Naar visie,

antwoorden en oplossingen. Naar een nieuw verhaal. Zij zijn niet behoudend of confessioneel, ze zijn wat je desnoeds progressief-liberaal zou kunnen noemen of misschien gewoon nuchter. Je vindt ze onder de kiezers van verschillende politieke partijen, met name bij VVD, D66, Groen-Links en PvdA. Deze partijen benadrukken krampachtig de onderlinge verschillen. Ze versimpelen ingewikkelde maatschappelijke en politieke vraagstukken omwille van het politieke spel en blijven hangen in het platte links-rechts denken. Door de versnippering heeft de progressief-liberale stroming nog weinig slagkracht.

De huidige tijd verschilt wezenlijk van de voorliggende periode, er is sprake van andere grootheden, snelheden, kansen en bedreigingen. Er is derhalve dringende behoefte aan nieuwe antwoorden op de voorliggende vragen en die antwoorden gaan niet uit de huidige politiek komen. Dat roept de vraag op waar het verhaal dan wel vandaan moet komen. De veertig ideeën in dit boekje zijn een handreiking en uitdaging daartoe.

GEORGANISEERD DOOR DE DAGVAN100, ARBEIDERSPERS EN FELIX MERITIS.

TON NIJHUIS, TEKENING: JOSEPH SEMAH

Overwinningsspeech Verkiezingen 2012

DONDERDAG 6 SEPTEMBER / 19.30 UUR

Bedenk, betoog en overwin!

In september zijn er weer verkiezingen in Nederland. Maar wat nu, als je zelf een partij hebt opgericht en je de meeste zetels hebt behaald? Als je alles anders zou mogen doen, wat zou jij dan tegen Nederland zeggen? Op 6 september geef je een overwinningsspeech over de koers waarmee we de toekomst in Nederland tegemoet gaan.

Wij loven een prijs uit voor de meest overtuigende en vlamme toekomstvisie van een regerings- of oppositieleider. De speeches worden beoordeeld door een deskundige jury o.a. bestaande uit Pieter Klok (plv. hoofdredacteur *de Volkskrant*), Linda Bouws (directeur Felix Meritis) en prof. dr. Ton Nijhuis (directeur Duitsland Instituut Amsterdam). De speeches worden niet beoordeeld op politieke kleur, maar op ideeën, argumentatie en overtuigingskracht.

Er wordt op deze avond gestreden voor de 1^e, 2^e en 3^e prijs. Prijswinnaars maken kans op publicatie van de speech in *de Volkskrant* en de volgende prijsgelden: € 750,- (1^e prijs), € 500,- (2^e prijs) en € 250,- (3^e prijs). Meer informatie over deelname en het reglement: www.felix.meritis.nl.

GEORGANISEERD DOOR FELIX MERITIS, DUITSLAND
INSTITUUT AMSTERDAM EN DE VOLKSKRANT.

Burgerschapslezing *Democratie en onbehagen.* Over oude vragen en nieuwe antwoorden

ZONDAG 16 SEPTEMBER / 15.00 UUR

In het kader van de Vredesweek 2012 houdt prof. dr. Ton Nijhuis (directeur Duitsland Instituut Amsterdam) de Burgerschapsle-

zing en wordt tevens het essay *Democratie en onbehagen. Over oude vragen en nieuwe antwoorden* uitgebracht.

In de door de financiële crisis geteisterde landen van Europa kan het volk wel een nieuwe regering kiezen, maar geen nieuw beleid. In China kan het beleid wel grondig worden gewijzigd, zolang er maar niet aan de macht van de communistische partij getornd wordt. De burger wil natuurlijk beide en roert zich. De wens van vrijheid en politiek zelfbeschikkingsrecht bracht overal in de wereld mensen op straat. Niet voor niets riep in 2011 *Time Magazine* de demonstrant uit tot persoon van het jaar. Vooral jonge burgers kwamen in het geweer tegen de gevestigde orde. In de Arabische landen tegen de dictatuur, in Westerse landen uitte de Occupy-beweging haar woede over de financiële machten, in Rusland ontwikkelde zich een protestbeweging tegen Poetin en in Duitsland brachten de Wutbürger de politieke elites tot wanhoop. Hoe teleurstellend de uitkomst soms ook was, 2011 was het jaar van de democratie.

De politiek weet zich niet goed raad met de nieuwe onzekerheid en voelt zich gemangeld door enerzijds de beperkte speelruimte die ze nog heeft en anderzijds de burgers die zich niet meer laten voegen naar de oude patronen. Aangeslagen politieke partijen laten de veranderingen met een opmerkelijke passiviteit over zich heenkomen, zonder zich fundamenteel te hervormen. Vernieuwing zal van de burger zelf moeten komen en hoeft niet langs partijpolitieke lijnen te verlopen. De nationale representatieve partijdemocratie zoals we die nu nog kennen is eigenlijk een product uit het einde van de negentiende eeuw en is in vele opzichten niet meer toegesneden op de wereld waarin we nu leven.

Voor deze vernieuwing is het wel zaak ons te bezinnen op de vraag wat we eigenlijk wel en niet van een democratie mogen verwachten en op welke andere manieren burgers actief vorm kunnen geven aan de wereld om hen heen. Dan blijkt dat met nieuwe inspraaktechnieken op lokaal

niveau burgers veel beter hun eigen leefomgeving kunnen inrichten. Met sociale media kunnen mondiale vraagstukken veel efficiënter op de kaart worden gezet en mensen worden gemobiliseerd. Complexe thema's kunnen preciezer worden ontrafeld dan waartoe partijen en parlementen in staat zijn. Zo kan de burger politiek terrein heroveren en ontstaat er een nieuwe balans tussen civil society en politiek.

GEORGANISEERD DOOR FELIX MERITIS EN HET DUITSLAND INSTITUUT AMSTERDAM.

FOTO: MARTIJN BERK

Privacycafé Registratiebelust of bewust? De kinddossiers

VRIJDAG 21 SEPTEMBER / 17.00 UUR

Verplichte identificatie, identiteit en het recht op anonimiteit zijn thema's die steeds urgenter worden in de hedendaagse samenleving. Wat vinden we hier eigenlijk van?

Inmiddels worden ook kinderen in verschillende domeinen digitaal gevolgd. Bij instanties zoals bijvoorbeeld jeugdgezondheidszorg, jeugdzorg en onderwijs is er een steeds groter wordende tendens om de opgebouwde dossiers aan elkaar te verbinden. Hierdoor zou men versnippering van informatie en hulpverlening kunnen tegengaan maar ook coördinatieproblemen en moeilijkheden bij het verdelen van de verantwoordelijkheid kunnen hiermee worden opgelost.

Wordt er echter wel goed gekeken naar de werkbaarheid van deze digitale kinddossiers? Hoe verhoudt het middel van registratie zich tot het doel? Kunnen we bijvoorbeeld kindermishandeling wel voorkomen met de digitale opslag van gegevens van kinderen? Rechtvaardigt het gedrag van ouders de registratiezucht van de overheid, of is het denken over de autonomie van het gezin veranderd? Welk kindbeeld ligt ten grondslag aan deze ontwikkelingen en hoe is dat veranderd in de laatste decennia?

De serie privacycafés is onder leiding van Joyce Hes, vicevoorzitter van Stichting Bescherming Burgerrechten. In een ongedwongen setting in de foyer van Felix Meritis spreekt zij ditmaal over de kinddossiers met o.a. Justine Pardoën (Ouders Online), Bas Levering (o.a. docent/onderzoeker Universiteit Utrecht, hoofdredacteur *Pedagogiek in Praktijk Magazine*) en het publiek.

GEORGANISEERD DOOR DE STICHTING BESCHERMING BURGERRECHTEN I.S.M. FELIX MERITIS EN MEDE MET STEUN VAN STICHTING DEMOCRATIE EN MEDIA.

Rechtsstaatlezing Mr. Spong – De wankele rechtsstaat: een fata morgana

---

DONDERDAG 11 OKTOBER / 20.00 UUR

In aanloop naar de derde editie van de Nacht van de Rechtsstaat op 23 november a.s. wordt de Rechtsstaatlezing gehouden door mr. Gerard Spong. Het overkoepelende thema dit jaar van zowel de Rechtsstaatlezing als de Nacht van de Rechtsstaat is de gedragenheid van de rechtsstaat.

De rechtsstaat staat in toenemende mate in de belangstelling, en wordt gezien als hét principe dat ons bindt en richting geeft. Tegelijkertijd beseffen wij ons steeds meer dat de rechtsstaat zelf ook een fundament nodig heeft: de rechtsstaat moet gedragen worden door betrokken burgers en betrouwbare en rechtvaardige instituties.

Juist deze pijlers van de rechtsstaat lijken soms te zuchten onder een gebrek aan vertrouwen, de vervreemding van een deel van de bevolking, en een toenemende kritiek vanuit de politiek en maatschappij. Het is daarom van essentieel belang om te blijven reflecteren op de staat van onze rechtsstaat.

De rechtsstaat is niet slechts een antwoord: het is eerder een vraag waarover elke generatie opnieuw moet nadenken, wil zij er zich betrokken bij voelen. Denk mee tijdens beide evenementen en blijf op de hoogte van het programma via onze website www.felix.meritis.nl.

GEORGANISEERD DOOR FELIX MERITIS EN FORUM, INSTITUUT VOOR MULTICULTURELE VRAAGSTUKKEN.

UITGEVERIJ

Democratie en onbehagen. Over oude vragen en nieuwe antwoorden

Ton Nijhuis
Uitgever: Felix Meritis
Prijs: € 3,95

Naar aanleiding van de Burgerschapslezing door prof. dr. Ton Nijhuis verschijnt *Democratie en onbehagen. Over oude vragen en nieuwe antwoorden* in de Felix Meritis essayreeks.

Nijhuis is sinds 2002 wetenschappelijk directeur van het Duitsland Instituut Amsterdam en hoogleraar Duitslandstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Van zijn hand verscheen eerder o.a. *Duitsers als slachtoffer. Het einde van een taboe?* in samenwerking met P. Dassen en K. Thijs (2007).

Verkrijgbaar vanaf 17 september aan de kassa van Felix Meritis of bestel via www.felix.meritis.nl.

Essay Rechtsstaatlezing

Gerard Spong

Tijdens de Nacht van de Rechtsstaat, op 23 november a.s., wordt het essay gepresenteerd dat geschreven zal worden naar aanleiding van de Rechtsstaatlezing door mr. Gerard Spong op 11 oktober a.s.

Verkrijgbaar vanaf 23 november aan de kassa van Felix Meritis of bestel via www.felix.meritis.nl.

De Vertraagde Tijd

Felix Meritis is een samenwerking aangegaan met antiquariaat De Vertraagde Tijd. Een zorgvuldige selectie boeken biedt verbreding en verdieping van de thema's die in Felix Meritis aan de orde komen. Kwaliteit is daarbij het sleutelbegrip. Meer informatie: www.vertraagdetijdboeken.nl.

Van angst bevrijd: Het ressentiment als oorsprong van het kwaad en de knechtschap

Alicja Gescinska
Uitgever: Felix Meritis
Prijs: € 3,95

Het eerste deel in de Felix Meritis essayreeks verscheen 5 mei jl. naar aanleiding van de *Vrijheidslezing* door filosoof Alicja Gescinska.

Gescinska wijst op het gevaar van onverschilligheid. Vrijheid moet volgens haar steeds opnieuw worden bevochten. Het grootste gevaar voor vrijheid is angst en ressentiment. 'Als haat en ressentiment opbloeien, wordt het bed van de despoot gespreid.' Iedereen die zich daarbij neerlegt kiest volgens Gescinska stelling en is medeplichtig.

Verkrijgbaar aan de kassa van Felix Meritis of bestel via www.felix.meritis.nl.

Jubileum Felix Meritis

OPENING 13 APRIL 2013 OP HET OBSERVATORIUM EN OP
MARKANTE GEBOUWEN IN DE STAD.

In 2013 bestaat Felix Meritis 225 jaar en dat wordt met vele feestelijke activiteiten gevierd waaronder de openstelling van het Observatorium met een kunstwerk, een jubileumconcert en concertserie, tentoonstellingen, een serie lezingen en rondleidingen.

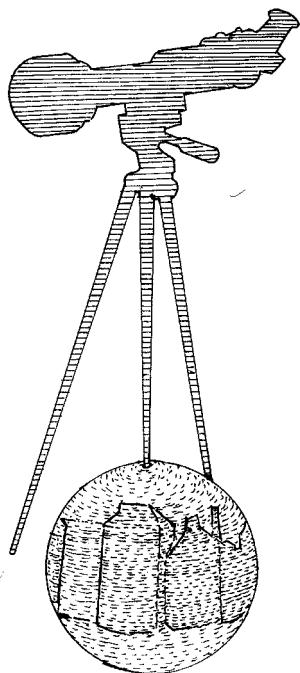
Amsterdam of Above-Amsterdam of Below

Ter ere van het jubileumjaar wordt het unieke Observatorium van Felix Meritis weer voor publiek toegankelijk, een van de hoogste uitzichtposten van de Amsterdamse grachten. Een lang publiek bewaard geheim met een schitterend uitzicht over de stad.

Het oudste nog bestaande astronomische Observatorium van Nederland is de plek waar de Felixianen tijdens de 18e en 19e eeuw de hemellichamen bestudeerden en waar Arthur Schopenhauer genoot van het uitzicht. Overdag bekeek men de bebouwde omgeving, 's nachts de sterrenhemel.

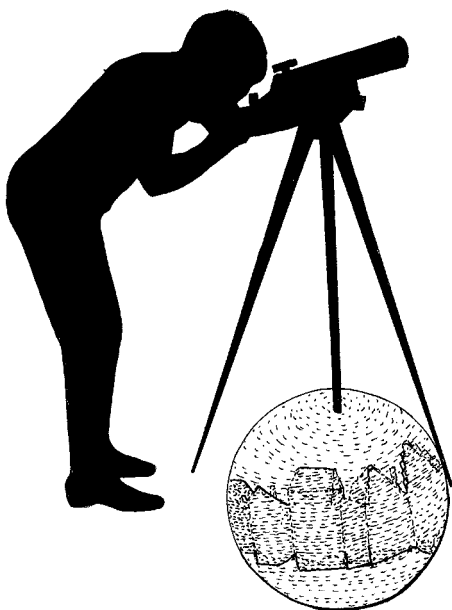
Op het Observatorium wordt een kunstinstallatie geplaatst, *Amsterdam of Above - Amsterdam of Below* van kunstenaar Joseph

Semah. Een speciaal ontworpen vloer en sterrenkijkers brengen de geschiedenis van Amsterdam en Felix Meritis met elkaar in verbinding. U kunt net als vroeger door de kijkers turen, niet naar de sterrenhemel, zoals vroeger, maar naar citaten verspreid op markante gebouwen door de hele stad.

Felix zoekt betrokken Vriend(in)

TEKENINGEN: JOSEPH SEMAH

In 1777 begonnen veertig enthousiaste Amsterdamse burgers het vooruitstrevende genootschap Felix Meritis en lieten zij het monumentale stadspaleis op de Keizersgracht bouwen. Felix zou er niet geweest zijn zonder het gulle mecenaat van een groeiend genootschap van Vrienden uit de 18e eeuw. Ook in deze tijd is de betrokkenheid van burgers bij Felix Meritis hard nodig. Er zijn al vele sympathisanten van Felix; maar nieuwe betrokken Vrienden zijn uiterst welkom!

Als Vriend profiteert u van: twee gratis bezoeken per jaar aan één van de vele door Felix Meritis georganiseerde activiteiten; informatie over activiteiten; bijzondere publicaties; de jaarlijkse speciale Vriendennieuwsbrief; en een keer per jaar een bijzondere ontmoeting en rondleiding door het prachtige pand.

Ja, ik word Vriend(in) van Felix Meritis.

U kunt Vriend(in) worden voor een bedrag van € 45,- per jaar. Via onze site www.felix.meritis.nl of per telefoon op 020 - 62 62 321.

INTERVIEW

HANS BOUTELLIER

In de nieuwe serie video-interviews van Felix Meritis vertelt Hans Boutellier, bijzonder hoogleraar Veiligheid & Burger-schap aan de Vrije Universiteit Amsterdam, over verschillende vormen van burgerschap in een netwerksamenleving.

Boutellier is optimistisch over onze netwerksamenleving. In plaats van chaos ziet hij nieuwe structuren. Wij vroegen hem

naar de meest radicale veranderingen van deze tijd en de consequenties daarvan voor ons als burgers en voor de politiek. Hoe moeten overheid, instituties en burgers zich tot elkaar verhouden?

Interview: Linda Bouws
Voor meer informatie zie www.felix.meritis.nl/nl/projecten.

PARTNERS

BATTLE SATELLITE

Institute of Ideas

BankGiroLoterij
CULTUUR MAAKT JE RIJKER

NET
WERK
DEMO
CRATIE

X
HOPE
L

ade amsterdam
dance event

FORUM
INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
VRAAGSTUKKEN

STICHTING
DEMOCRATIE
EN MEDIA

Boom

deVolkskrant

THE AMSTERDAM
WELFARE
— EUNIKON UNIVERSITEIT

AGENDA

September 2012

DONDERDAG 6 / 13.30-18.00 UUR / **WORKSHOP**

**Actief Burgerschap:
How to make it work? #1**

DONDERDAG 6 / 18.15 UUR / **PRESENTATIE EN DEBAT**

**Dagvan100: Progressief Liberaal
Manifest**

DONDERDAG 6 / 19.30 UUR / **SPEECHWEDSTRIJD**

**Overwinningspeech
Verkiezingen 2012**

ZONDAG 16 / 15.00 UUR / **LEZING**

**Ton Nijhuis: Burgerschapslezing -
Democratie en onbehagen. Over oude
vragen en nieuwe antwoorden**

DINSDAG 18 / 20.00 UUR / **FILOSOFISCH CAFÉ**

Felix & Sofie

DONDERDAG 20 / 20.00 UUR / **FILMAVOND**

IKV Pax Christi: Checkpoint Cinema

VRIJDAG 21 / 17.00 UUR / **DEBATCAFÉ**

**Privacycafé:
Registratiebelust of bewust?
De kinddossiers**

VRIJDAG 21 / 20.00 UUR / **DEBAT**

HOPE XXL: De Liemers List

Oktober 2012

DINSDAG 2 / 20.00 UUR / **BOEKPRESENTATIE EN DEBAT**

Is Wilders een fascist?

DONDERDAG 4 / 20.00 UUR / **LEZING**

Burgerhartlezing: Nobody's Children?

DONDERDAG 11 / 20.00 UUR / **LEZING**

**Mr. Spong: Rechtsstaatlezing -
De wankele rechtsstaat: een fata
morgana**

ZATERDAG 13 / **EVENEMENT**

The Battle of Ideas

WOENSDAG 17 T/M ZATERDAG 20 / **FESTIVAL**

Amsterdam Dance Event

DINSDAG 23 / 20.00 UUR / **FILOSOFISCH CAFÉ**

Felix & Sofie

Felix & Muziek September
2012

ZATERDAG 29 / 20.15 UUR / **CONCERT**

**Winnaars! Zapp4 met flamencogitarist
Eric Vaarzon Morel en tablaspeeler
Niti Ranjan Biswas - IndiAndaluz**

Felix & Muziek Oktober 2012

ZONDAG 14 / 15.00 UUR / **CONCERT**

**Winnaars! Ensemble Caméléon -
Brahms en Beethoven**

Felix & Muziek November
2012

ZATERDAG 10 / 20.15 UUR / **CONCERT**

**Winnaars! Ruysdael Kwartet - Berlin
Alexanderplatz**

ZONDAG 11 / 15.00 UUR / **CONCERT**

**Schneemann & Co. Playground! met
Armando - Mensenpraat**

ZATERDAG 17 / 20.15 UUR / **CONCERT**

**Winnaars! Amstel Quartet met Henk
Schut - De Adem**

WOENSDAG 21 / 20.15 UUR / **CONCERT**

**Ragazze Kwartet - Verschil van Dag en
Nacht: over (zon)licht**

Kijk voor de actuele agenda ook op onze
website www.felix.meritis.nl

Blijf op de hoogte!

Meld u nu aan voor de digitale
nieuwsbrief van Felix Meritis en
ontvang regelmatig de laatste
programma-informatie per e-mail.
Aanmelden kan via onze website:
www.felix.meritis.nl.

